

Rapport till MOR, RJ

Mål och resultatstyrning för högre utbildning och forskning – en kunskapsöversikt

Linda Wedlin

Företagsekonomiska Institutionen, Uppsala Universitet

Box 513, 751 20 Uppsala

Linda.Wedlin@fek.uu.se

Innehållsförteckning

Introduktion.....	3
Del I: Litteraturoversikt.....	5
Förändrade relationer mellan stat och högre utbildning och forskning.....	8
Ansvarighet, mätning och kvalitet.....	16
Utvärdering av forskning, och prestationsbaserad finansiering.....	30
Marknadstänkande, excellens och tävling.....	38
Universitet som strategiska enheter.....	41
Del II: Diskussion av litteraturen.....	44
Tre observationer.....	44
Fyra teman för fortsatt forskning.....	48
Del III: Några friare tankar kring organisering av forskning om forskning och utbildning.....	51
Referenser.....	56

Introduktion

Bakgrunden till denna rapport är den uppmärksamhet som på senare år kommit att riktas mot högre utbildning och forskning och de förändringar i styrning och reglering liksom i syn på utbildning, forskning och universitet som noterats. I Sverige har vi på senare år kunnat bevittna en strid ström av förslag, utredningar, diskussioner och styrförsök som berör den högre utbildningen och forskningen, omfattande bland annat resurstilldelning, befattningsstrukturer, organisatorisk självständighet, och internationalisering. Motsvarande utveckling hittar vi också i många andra länder runt om i världen, inte minst inom Europa. Detta visar på ett ökat intresse för, och betydelse av, högre utbildning och forskning i allmän politisk, och även annan, debatt i samhället, liksom i allt väsentligt ett ökat intresse av att styra och reglera kunskap och kunskapsproduktion.

Den här rapporten fokuserar på den utveckling som har kommit att förknippas med införandet av mål och resultatstyrning i den högre utbildningen och forskningen. Även om detta som styrningsfilosofi funnits relativt länge inom den offentliga sektorn, både i Sverige och i andra länder, har den kommit att landa relativt sent inom just högre utbildning och forskning. Åtminstone förefaller flertalet av de allra senaste styrförsöken och utvecklingarna ligga väl i linje med denna filosofi som brukar falla inom ramen för just mål och/eller resultatstyrning.

Att beskriva eller karaktärisera detta skifte eller vad mål och resultatstyrning egentligen är, och vad den betyder, låter sig inte enkelt göras. Eftersom det inte är en enskild reform, eller ens ett reformpaket som är särskilt uttalat eller definierat, är det inte möjligt att ta utgångspunkt i enskilda företeelser, händelser eller tidpunkter som kan definiera startpunkt för en analys. Det handlar snarare om en serie eller uppsättning förändringar och företeelser, av varierande art och omfattning, som har påverkat den högre utbildningen och forskningen, och som har kommit att forma agendan för ytterligare reformer och förändringar som, över tid, har kommit att prägla styrning och ledning av högre utbildning och forskning. Men vari består då dessa, och hur kan vi hitta dem?

Jag har tagit som utgångspunkt tre viktiga aspekter av förändringen mot ökad mål- och resultatstyrning som jag anser centrala. Den första handlar om nya förändrade principer och ideal för styrning och reglering, som kommer till uttryck i policy och styrförsök riktade mot högre utbildning och forskning. Detta handlar om ökad betydelse av mål och resultat, istället för mer traditionella ”regler” enligt den allmänna uppfattningen. Det här består i praktiken av

införandet av kontrakt, styrning via måldokument och regleringsbrev, snarare än via lagar och regler. Men det här handlar också på ett mer övergripande plan om hur man ser på relationen mellan olika delar i systemet, mellan stat och universitet, och mellan universiteten och deras omgivningar. Detta handlar till exempel om tilltagande krav och förväntningar på nytta, användbarhet och konkurrenskraft som tar sig uttryck genom förändrade mål och förväntningar om resultat. Den andra aspekten handlar om förändringar i styrmekanismer och framväxten av nya principer, system och praktiker för styrning och granskning som åtföljt dessa förändringar. Framförallt ser vi här framväxt av en rad nya system för att utvärdera, granska och mäta för att på så vis styra med hjälp av standarder, riktlinjer, mål och uppföljning av resultat. Här ser vi exempelvis en uppsjö aktiviteter relaterade till kvalitetsutvärdering, forskningsvärdering, och vidare former av granskning som fått genomslag i såväl debatt som i styrning. För det tredje handlar förändringen också om ett genomslag för nya ideal, nya diskurser och nya tankesätt som också kommit att prägla diskussioner om styrning och om den högre utbildningen och forskningens roll och funktion i samhället. Detta avspeglas i diskurser och modeller, men också i hur man uttrycker krav, förväntningar och mål för universitet och för högre utbildning och forskning. Här ser vi framförallt en ökning av begrepp och modeller relaterade till effektivitet, kvalitet, och excellens liksom framväxten av marknadslogiker och principer för detta område.

Dessa tre aspekter har varit vägledande i arbetet med översikten och i litteratursökningen. Det har varit min utgångspunkt att få med samtliga tre aspekter av förändringen mot ökad mål- och resultatstyrning, och att försöka se hur de har kopplats samman och beskrivits i olika sammanhang och inom olika forskningstraditioner. I uppdraget låg att täcka in de senaste 15 årens utveckling, vilket har gjort att jag i stor utsträckning har koncentrerat mig enbart på litteratur från 1995 och framåt men med särskild tonvikt på de senaste 5 åren. Jag har strävat efter att täcka in litteratur från olika delar av världen, och som beskriver och analyserar denna utveckling i många olika länder och kontexter. Dock är förhållandevis mycket av litteraturen Europeisk, vilket troligen speglar både min egen forskningskontext men också att forskningen på detta område har varit relativt sett mer utvecklad i Europa än på många andra håll, tex. i USA. Jag har försökt, där så har varit möjligt, att även referera litteratur från den Nordamerikanska kontexten. Jag har också medvetet valt att referera till svenska studier, framförallt avhandlingar, där sådana har funnits, för att även positionera denna forskning i relation till den internationella forskningsfronten.

I uppdraget låg också att täcka in litteratur från olika discipliner och olika vetenskapliga traditioner, vilket har ställt specifika krav på litteratursökningar och urval. Jag har utifrån detta valt att inte göra systematiska sökningar i enskilda databaser eller för enskilda tidskrifter riktade mot högre utbildning och forskning, därför att man då riskerar att fånga enbart den forskning som är specifikt riktad till en viss målgrupp intresserad av högre utbildning och forskning. Mycket forskning har också publicerats i specialiserade, disciplinbaserade tidskrifter eller böcker, som också bör ges plats i en sådan genomgång. Även böcker, inklusive redigerade volymer, har av denna anledning getts plats. För att åtminstone försöka att täcka in en del av denna litteratur, har jag använt mig av vad som vanligen betecknas som snöboll-sampling, där jag efter en inledande sökning i databaser och en översiktlig inventering av forskning vid några ledande forskningscentra och policy-institut, låtit denna litteratur och referenser föra mig vidare till ytterligare källor och material.

Följande rapport är en genomgång av litteratur och resultat kring förändring mot mål och resultatstyrning inom högre utbildning och forskning. Syftet är att kartlägga och reflektera kring vad vi vet, och hur vi har kommit att förstå, olika delar i denna förändring, och att ge förslag till fortsatt forskning inom området. Rapporten är indelad i två huvudsakliga delar. Den första är en litteraturgenomgång där jag sammanfattar forskning relaterad till förändrad styrning av högre utbildning och forskning, uppdelad på fem olika teman. I den andra delen reflekterar jag kring litteraturen och den forskning som presenterats, samt ger några förslag på övergripande inriktning samt specifika teman för fortsatt forskning. Rapporten har också en tredje, avslutande del, där jag har tillåtit mig friare tyglar att reflektera kring den högre utbildningens framtid och organisering. Jag presenterar här tre ”spaningar” som till del bygger på en analys av den litteratur som behandlats i rapportens första två delar.

Del I: Litteraturoversikt

Det finns många sätt att karaktärisera de förändringar som systemen för högre utbildning och forskning genomgått de senaste åren. Vi kan på flera sätt argumentera för att vi har gått mot kontraktstyrning, mål och resultatstyrning, men vad innebär i så fall det? I en relativt nyutkommen bok om styrningsförändringar i västeuropeiska utbildningssystem de senaste åren försöker författarna (Paradeise et al 2009) analysera och jämföra de reformer och agendor som drivit utvecklingen i ett flertal västeuropeiska länder och system. Med utgångspunkt i deras diskussioner är det möjligt att specificera fem viktiga

komponenter/centrala aspekter av sådan reformering, vilka var och en har en relativt utvecklad forskningsdiskussion kopplad till sig. Dessa fem aspekter kommer att tjäna som utgångspunkt för den följande genomgången och diskussionen av litteraturen.

Den första aspekten handlar om förändrade relationer mellan stat och högre utbildning och forskning. Mycket litteratur och diskussion har kommit att fokusera på statens förändrade roll i styrningen, och på nya system, logiker och uttryck för en förändrad statlig styrning av universitet och högskolor. Här finns litteratur om framväxten av ”the evaluative state” (Neave 1998), studier av statliga avregleringar och diskussioner om autonomi och minskad detaljstyrning av statliga myndigheter och enheter. Här ligger bland annat det som är huvudfokus i Paradise et al’s (2009) analys, nämligen framväxten av New Public Management (NPM) och tillämpningen av nya styrlogiker och principer i hela offentlig sektor, samt nya former av styrning genom nätverk (network governance). Även en mer övergripande diskussion om governance och reglering, självreglering och statens roll och funktion i styrning, inryms här.

Den andra aspekten handlar om ett skifte i sättet att se på kontroll och styrning – inte bara från statens håll utan mer allmänt – som bland annat har kommit att uttryckas som en övergång från kontroll till granskning, eller från ex ante till ex post utvärdering, samt en övergång från input till output orienterade mätsystem. Hit kan vi hänföra diskussionerna om den ökade förekomsten av system och principer för utvärdering, granskning och kontroll som exempelvis ses om resultatet av statens förändrade roll i styrningen, men också som ett mer allmänt uttryck för ett framväxande granskningsamhälle, ”audit society” (Power 1997). Här beskrivs framväxten av nya former för extern granskning och kontroll genom bland annat en rad privata aktörer, som till del är styrda av intressen som ligger utanför relationen mellan högre utbildning och stat. Här har vi framförallt sett en mycket utbredd diskussion kring system för ansvar, vad de betyder och hur de har utformats som en del i styrningen av högskolan.

Som en tredje del kan vi se förändringar i styrningen av finansiella resurser. Mest tydligt är detta inom forskningsområdet, där mycket har skrivits om – och mycket har förändrats – i relation till resurstilldelningssystem, forskningsfinansiering, behov av externa stöd, forskningsrådets roll och organisering, exempelvis. På senare tid har också mycket av detta kommit att relateras till styrfrågor och frågor kring vad som belönas, hur finansieringen styr

forskningen, och inte minst statens roll i sådan styrning. Här refererar jag bland annat litteratur kopplat till framväxten och betydelsen av prestationsbaserad finansiering, vilket har kommit att bli ett allt mer framträdande drag i styrningen av forskningen i flera länder under senare år.

Som en något mer övergripande förändring, som till del är både en drivkraft och ett resultat av ovanstående förändringar, så har forskningen under det fjärde temat fokuserat på förekomsten och betydelsen av ett ökat inflytande av marknadsmodeller och marknadstänkande i såväl utbildning som forskning. Här har mycket kommit att handla om utbredningen av en transnationell styrningsdiskurs och ideologi, som bland annat karaktäriseras av fokus på konkurrens, excellens och tävling. Till stor del har denna inspirerats av neo-liberala tankeströmningar allmänt, men också specifikt relaterat till en styrningsdiskurs med fokus på universiteten som marknadsaktörer och som viktiga aktörer för samhällelig utveckling och konkurrens. Här återfinns även litteratur med fokus på universitetens omvandling i relation till detta, framväxten av entreprenöriella universitet, exempelvis.

Som en sista del i förändringen, som till stor del ses som ett resultat av flera av ovanstående förändringar, är framväxten av nya roller för universiteten och för ledningarna inom dem. Med ökad fokus på universiteten som enheter och som organisationer, som förväntas agera strategiskt i förhållande till varandra och till ”marknaden”, har det växt fram en ny form för ledning och styrning av universiteten som ofta karaktäriseras som ”managerial self-governance”. Detta är nära relaterat till ökat inflytande för universitetsledningarna och rektorerna, samt ökad förekomst av, och betydelse av, strategiska planer, profilering, branding, och intern styrning och fördelning av resurser, bland annat genom mätning, utvärdering och granskning. Litteraturen på detta område är relativt bred, och refereras endast i begränsad omfattning i denna rapport.

Dessa förändringar är i realiteten både överlappande och i många fall interrelaterade, men jag vill mena att det finns en särskild poäng med att separera dem här. Dels visar de på lite olika sätt både drivkrafter och resultat av förändringar, då de var och en reser något olika frågor och problem kring förändrad styrning av högre utbildning och forskning, dels ger de en relativt god bild av hur karaktären på forskningen kan te sig olika i de olika delarna eller aspekterna, då de har olika analytiska ramar, utgångspunkter och ofta även teoretiska ramverk för de analyser som presenteras. Även om jag inte kommer att gå alltför djupt in på detta i den

efterföljande genomgången, kommer jag till viss del att återknyta till detta i den avslutande reflekterande delen av denna rapport.

Förändrade relationer mellan stat och högre utbildning och forskning

Förändrade relationer mellan stat och den högre utbildningen och forskningen är den tydligaste och mest omskrivna förändringen av nationella styrsystem som noterats. Mycket av analyserna utgår från nationella styrsystem och nationella kontexter, och har fokuserat på hur den statliga styrningen förändrats och utvecklats, och vad det betyder för högskolor och universitet och för den övergripande styrningslogiken. Den här omvandlingen har tre viktiga komponenter, som var och en har fått relativt omfattande uppmärksamhet i litteraturen kring den högre utbildningen och forskningen.

Diskurs och policy

För det första kan vi notera att det idag är en delvis ny diskurs, med nya begrepp, idéer och ideal som omger den högre utbildningen och forskningen. Detta har beskrivits på många olika sätt, men med tydligt fokus på en förändrad rationalisering och diskurs kring styrning och kring universitetens roll och funktion. I den övergripande debatten har detta beskrivits framförallt som att universiteten i allt högre grad kommit att knytas till utvecklingen av nya ”ekonomiska, sociala och politiska förhållanden” (Benner 2001: 232), och politiskt såväl som allmänt har kommit att ses som viktiga drivkrafter i samhället. Genom begrepp som ”Triple Helix” och ”Mode 2 knowledge” har många visat på en ökad koppling mellan universitetens utveckling och såväl politiska som industriella krafter och aktörer (Etzkowitz & Leydesdorff 1997; Gibbons et al. 1994). I diskussioner om den högre utbildningen har begrepp och teorier kopplade till ”livslångt lärande”, anställningsbarhet och kunskapssamhället kommit att bli centrala argument för ökad integration mellan utbildningen och arbetsmarknaden (Fejes 2010; Teichler 2005). I den här kontexten har universiteten fått ökad betydelse, och beskrivs ibland som ”kunskapssamhällets allt-i-allo”; de förväntas leverera kunskap och innovation för tillväxt, konkurrenskraft, jämställdhet, och för utveckling i samhällen och regioner. Detta leder bland annat till ett ökat politiskt intresse för, och styrning av, såväl forskning som utbildning som noterats framförallt under 1990-talet (Melander 2006).

I en svensk avhandling från 2009 visar Ingrid Unemar-Öst på hur den svenska utbildningspolitiska diskursen kring mål och syfte för den högre utbildningen förändrats från

1992 och framåt. Hon identifierar fyra olika diskurser som existerar till viss del parallellt, men som har olika styrka och tydlighet över tid; en ”klassisk” akademisk diskurs med begrepp såsom akademisk frihet, kritiskt tänkande, och studenten som kritiskt skolad; en globaliseringsdiskurs med ökat fokus på utbildningens internationalisering, marknadens behov och forskningens nytta, samt studenten som anställningsbar individ; en demokratisk diskurs dominerad av idéer om den öppna högskolan, behov av breddad rekrytering och mångfald samt ökat studentinflytande och studenten som aktivt deltagande; identitetsdiskurs med introduktion av mångkulturella värderingar och argument, och med en syn på studenten som reflexivt handlande och tänkande. Unemar-Öst visar genom analyser av policydokument från den svenska och den europeiska kontexten, hur dessa fyra diskurser varit del av en pågående utbildningspolitisk kamp att definiera och omdefiniera syften och mål för högre utbildning och forskning. Även om samtliga fyra samexisterar, pekar hon på hur dessa över tid tycks ha olika betydelse och där framförallt den klassiska akademiska diskursen och globaliseringsdiskursen åtnjuter starkare legitimitet än de två andra och åter-artikuleras kontinuerligt under tidsperioden. Hon pekar även på flera sätt som globaliseringsdiskursen tycks ha hegemoniska tendenser, dvs. den har fått allt större genomslag och verkar forma även de andra diskurserna mer, framförallt under de senare åren (Unemar-Öst 2009: 236ff).

Denna studie är intressant just för att den tar ett uttryckligt diskursteoretiskt och –analytiskt perspektiv på förändrad styrning och formulering av mål och syften med högre utbildning och forskning. Vi kan på det här sättet se, och bättre förstå, de ideal och idéer som ligger till grund för politiska initiativ och policies, och de reformagendor som har kommit att forma den högre utbildningen och forskningen under senare år. En av de intressantaste slutsatserna i avhandlingen är hur det som betecknas som globaliseringsdiskursen kommit att ses i relation till, och som konkurrent till, den klassiska akademiska diskursen, och att den också alltmer kommit att utmana centrala grunder i den klassiska diskursen. Hon visar exempelvis hur begreppen ”mål” och ”kvalitet” kommit att få ändrad betydelse genom globaliseringsdiskursen. Mål är i den klassiska akademiska diskursen förenad med kritisk skolning och tänkande, och kvalitetskriterier är här baserade på i första hand inomvetenskapliga kriterier. Mål inom globaliseringsdiskursen avser istället träning av specifika kvalifikationer, i hög grad anpassade till externa krav och förväntningar, och där kvalitet blir liktydigt med anställningsbarhet. Kvalitetskriterier blir i den senare således närmast förknippade med arbetsmarknadskriterier, dvs. förmågan att få jobb, hög lön mm. som det viktigaste resultatet av utbildning. Detta menar hon, innebär att den klassiska

akademiska diskursen kommit att påtvingas element och begrepp såsom ”nytta”, ”avkastning”, ”profilering”, och ”excellence”, vilka sedermera även kommit att inlemmas som kriterier i kvalitetsutvärderings- och resurstilldelningssystem för såväl forskning som utbildning.

I den forskningspolitiska debatten har relativt stort intresse riktats mot betydelsen av denna diskurs för forskningens organisering och styrning. Mycket tar sin utgångspunkt i begreppen kring ”mode 2” och ”triple helix” som nya ideal och principer för styrning och organisering av forskning. I en avhandling från 2005 diskuterar exempelvis Peter Schilling den svenska forskningspolitiska utvecklingen under framförallt 80- och 90-talen (Schilling 2005), där han bland annat diskuterar införandet av ”mode 2” i styrningen av svensk forskning. Även om hans slutsats är att förändringar i svensk forskningspolitik inte är en entydig anpassning och förändring mot en ny logik, så kommer det framförallt under sent 90-tal tydligt in nya ideal om tillämpning, samarbete med näringslivet, och innovation i forskningspolitiken som verkar parallellt med de mer traditionella idealen som betonar grundforskning, självständighet och akademisk frihet i forskning och för universiteten. I en annan avhandling visar Magnus Eklund (2007) mer tydligt på hur just innovationsbegreppet kommit att få fäste och inflytande i den svenska forskningspolitiska debatten, och hur man genom startandet av Vinnova 2001 definitivt anammade en i den svenska kontexten relativt ny diskurs och filosofi kring forskningens roll och förhållande till samhället. Eklund pekar framförallt på att det här skiftet på intet sätt var givet eller naturligt, utan föregicks av mycket aktivitet och intresse från både forskare och politiker och med stort inflytande av den diskurs som drivits inom transnationella organisationer såsom OECD.

Även Marton (2005) analyserar införandet av Triple Helix modeller i svensk forskning, med fokus på hur akademien – såväl universitet som fakulteter – reagerat på förändrade relationer mellan stat, industri och universitet och de förändringar i forskningsfinansiering som drivits fram i dess anda. Hon menar att förändringar i forskningsfinansiering har haft tydligast tvingande effekter på universitet och fakultetsledningar att ändra arbetssätt, bland annat genom att öka beroendet till externa finansiärer, att driva utveckling mot forskarskolor och att skapa rapporterings- och redovisningssystem för ekonomiska data. Det har även skapats tryck på fakulteter och universitet att gynna mångvetenskaplig forskning och att öka interaktionen med det omgivande samhället, även om detta tar sig olika uttryck och varit olika starkt inom olika discipliner/fakulteter. Just mångvetenskap och interaktion med samhället var särskilt

tydligt i den samhällsvetenskapliga fakulteten hon studerat, medan den humanistiska fakulteten vid samma universitet istället har arbetat fram tydliga strategier och planer för fakultetens forskning och har tidigt skapat ett resurstilldelningssystem baserat på prestation. Medan arbetsätten har förändrats, finns det få tecken som tyder på att ett enhetligt normsystem i linje med Triple Helix-modellen skulle ha fått direkt fäste i den svenska forskningskontexten (Marton 2005: 340). Dock finns det en hel del som tyder på att systemet och normerna på flera sätt är under diskussion och omvandling.

De här studierna följer på flera sätt en mer övergripande diskussion och analys av förändrade villkor för, och mål och syften med, den högre utbildningen och forskningen. Denna har flera olika spår eller delar, varav två tycks mest framträdande (se Unemar-Öst 2009). Den första är baserat på Slaughter & Leslies (1997) idéer om akademisk kapitalism, där de menar att den globaliserade marknadsekonomins villkor alltmer kommit att styra villkoren för den högre utbildningen och forskningen. Ett grundantagande i deras analys är att en tilltagande globalisering och utbredningen av en neoliberal marknadslogik har drivit fram både ett ökat fokus på ekonomiska förutsättningar och ideal, och en tilltagande ekonomisk rationalitet i funktionen av den högre utbildningen och forskningen. Konkurrens om såväl externa som statliga medel för forskning och utbildning har blivit en central del, vilket bland annat gjort forskning och utbildning mer orienterade mot, och anpassade till, externa krav, intressen och förväntningar. Detta har inte minst också lett till ökade krav på att utbildning och forskning ska ge ”avkastning” – i form av finansiella resurser genom patent och kommersialisering, men också i form av ekonomisk tillväxt, industriell nytta och högkvalitativ arbetskraft till industrin.

Det andra spåret i den övergripande diskussionen är mer tydligt kopplade till statens förändrade roll i att sätta mål och definiera syftet för den högre utbildningen och forskningen. Här påpekas att utbildningens tidigare nära koppling till nationalstaternas öde och utveckling inte längre är tydlig, och att staten därmed har kommit att ta en mer byråkratisk (managerial) roll. Istället för en bärare och skapare av nationell identitet och kultur, har den högre utbildningens värde och mål kommit att definieras endast i termer av de marknadsrelationer som den ger upphov till. Inspirerat i stor utsträckning av Readings (1996) analys av ”universiteten i ruiner”, diskuteras här framväxten av en ”teknobyråkratisk föreställning om excellence” (Unemar-Öst 2009: 63). Readings menar att universitetens unika och traditionella karaktär och egenart har urholkats genom att definiera nytta och värde endast i termer av vad

som efterfrågas i marknadsrelationer, mycket likt de som karaktäriserar leverantörs-konsument relationer, i såväl forskning som utbildning. I detta omvandlas också utbildning från att vara en allmännyttig företeelse, till att bli en privat vara (King 2009). I dessa marknadsrelationer har tanken om excellence blivit särskilt viktig som mål i såväl policy som praktik (Readings 1996: 27). Vi får anledning att återkomma till detta tema senare.

Styrningslogiker och principer

Det som ovan beskrivits som relativt övergripande förändringar i diskurser och rationalisering av den högre utbildningens syften och mål har även på flera sätt tagit sig uttryck i en förändrad styrningslogik och i principer och reformer för styrning av den högre utbildningen och forskningen.

Ett av de begrepp som kommit att influera en stor del av den reformlitteratur som beskrivit den förändrade styrningen, är uttrycket "the evaluative state" (Neave 1988; 1998). Neave's analyser fokuserar på förändringen i statlig styrning, vilket anses ha gått från en traditionell statlig kontroll, karaktäriserad av tydlig centralisering och med bas i den formella och juridiska auktoriteten, till att bli mer distanserad, mer "hands-off", och mer decentraliserad med ökat handlingsutrymme för enskilda institutioner och organisationer. Vad som mer tydligt karaktäriserar denna övergång, dock, är framväxten av en rad olika system för att mäta, granska och utvärdera, vilket har getts omfattande utrymme i litteraturen (se nedan). Neave själv menar dock att övergången till evaluative state innehåller mer än detta, framförallt en omformulering av utvärdering som explorativ till sin karaktär. Medan utvärdering till formerna av rutinerade procedurer för uppföljning och granskning alltid funnits, har explorativa utvärderingar – ofta i form av utredningar och djupgående analyser med syfte att på mer övergripande sätt reformera eller förändra styrning eller policies för högre utbildning och forskning – blivit mer framträdande. Därmed har begreppet utvärdering kommit att få delvis ny innebörd (Neave 1998: 273). I den utvärderande staten har kontraktsstyrning kommit att bli den centrala punkten för relationen mellan stat och universitet (Neave 1998: 277).

En av de kanske tydligaste effekterna av framväxten av the evaluative state som påpekas av Neave själv, är den betydande makt som hamnar hos dem som är satta att utvärdera och granska universiteten för statens räkning. Han pekar här framförallt på den ökade betydelsen av, och makten för, så kallade intermediärer (se även Neave 1997). Dessa kan vara av olika

slag, och i olika hög grad kopplade till staten, vilket får effekter på vilken roll och vilken makt de har och på vilket inflytande staten har i styrningen. De kan vara statliga byråkratier eller mer fristående, närmare kopplade till universiteten själva. Deras roll kan också vara av olika karaktär, och kanske möjligen också förändras över tid, möjligen i så måtto att de också kan ses som en förlängning av marknads- och privatiseringstanken in i offentlig verksamhet (Neave 1998: 281).

På motsvarande sätt har andra pekat på samma utveckling, mot en ökad betydelse av intermediärer, eller organisationer mellan universitet och stat. Bland andra Guston (2000) har beskrivit skiftet som en förändring i det ”sociala kontraktet” mellan politik och vetenskap. Han menar att den huvudsakliga uppgiften för science policy är att balansera två skilda krav: att garantera och skydda den offentligt finansierade forskningens integritet, och att försäkra sig om dess produktivitet. Han menar att när man, i slutet av 70-talet, upplevde en obalans mellan dessa, och man inte längre hade förtroende för forskningens produktivitet eller integritet, bröts den ”tysta överenskommelsen” man tidigare haft om att vetenskapen kunde sköta frågor om integritet och produktivitet själva. Staten skapade då tydligare styrning av vetenskapen genom så kallade ”boundary organizations”, för att åstadkomma möjligheter att övervaka, mäta och på andra sätt styra vetenskapen i viss riktning. Dessa gränsorganisationer hittas på olika ställen inom det vetenskapliga systemet, men är kanske tydligast genom de enheter och funktioner som upprättats inom de stora forskningsfinansiärerna, främst National Institutes of Health, och National Science Foundation.

Tankarna och teorierna om den utvärderande staten lanserades av Neave redan i slutet av 1988, och även om man beaktar hans uppdaterade version publicerad 1998 (se special issue av *European Journal of Education* 1998) så avser hans analyser främst en relativt tidig del av utvecklingen av relationerna mellan stat och universitet. Detta gäller även de studier som följt och använt hans begrepp om den utvärderande staten. Anette Gröjer (2004) visar exempelvis på institutionaliseringen av utvärdering av den svenska högskolan under statligt inflytande, som skedde stegvis under framförallt 60- och 70-talen, men som vidareutvecklades och förändrades under de efterföljande decennierna. Hon visar genom studier av statliga myndigheter såsom Universitetskanslerämbetet, Universitets- och högskoleämbetet och Kanslersämbetet hur utvärderingen av högskolan gradvis har förändrats. Genom bildandet av Högskoleverket förfinades utvärderingsfunktionen ytterligare, men detta – och efterföljande förändringar i den svenska statliga utvärderingen – ligger tyvärr utanför hennes studie.

Kogan & Hanney (2000) analyserar på motsvarande sätt betydelsen av och rollen för intermediary bodies, eller som de kallar dem ”buffer organizations”, som en länk mellan staten och universiteten som blivit allt viktigare. De visar utvecklingen i Storbritannien, där förändringar i organiseringen av och medlemskap i the Universities Grants Committee, senare the University Funding Council och Higher Education Funding Council for England (HEFCE), haft betydelse för styrningen av högre utbildning och forskning. De menar exempelvis att skapandet av HEFCE har inneburit en tätare koppling mellan staten och universiteten och att denna organisation kom att fungera mer som statens förlängda arm än som en medlande kraft mellan universiteten och staten (cf. Power 1997: 98). Den har, bland annat genom utvärderings och granskningsprocedurer (tex. Research Assessment Exercise, RAE) blivit allt viktigare för kontroll, granskning och därmed statlig styrning av universitet. Detta har fått flera att notera att det brittiska systemet, till skillnad från många europeiska länder, snarare har rört sig mot ökad statlig styrning än ökad självständighet och självreglering för universiteten (Kogan & Hanney 2000; Jfr Clark 1983).

Management och styrning i högskolans värld

En del av den litteratur som tagit sin utgångspunkt i begrepp och teorier kring den utvärderande staten, har dock funnit det rimligt att gå vidare från denna grundproposition och studera mer ingående de förändringar som styrningen av högskolan genomgått, framförallt under slutet av 90- och början av 2000-talet. Ett sätt att göra det har varit att studera inflytandet av nya styrsystem inom statlig verksamhet, framförallt relaterade till en bredare förändring av organisering och styrning av offentlig sektor genom New Public Management (NPM). NPM kan ses både som en bredare normativ grund för förändringar i statens relationer och roll i förhållande till högre utbildning och forskning, dvs. framväxten av den utvärderande staten (Bleiklie 1998: 299; Dill 1998: 361; El-Khawas 1998: 317), men också som ett uttryck för förändringar i organisatoriska ideal och praktiker relaterade till styrning av högskolor och universitet. Det är framförallt i den senare rollen som man har analyserat framväxten och tillämpningen av NPM inom högre utbildning och forskning.

Det finns en hel del litteratur som på olika sätt beskriver NPM reformer inom den högre utbildningen, dock är det få som på ett systematiskt sätt har försökt att analysera förändringar inom högre utbildning och forskning med utgångspunkt i en allmän reformering av staten och statlig verksamhet (Ferlie et al. 2009: 2). I en redigerad volym från 2009 (Paradeise et al.)

försöker författarna göra just detta, genom att göra en jämförande analys av reformer i den högre utbildningen och forskningen inom en rad västeuropeiska länder sedan slutet av 80-talet. Här har man analyserat policy-förändringar i relation till två framträdande narrativ, NPM och Network Governance (NG), för att se hur staten försöker styra system för högre utbildning och forskning mot nationella policy mål.

Istället för att i detalj gå igenom de enskilda studierna av nationella system som rapporteras i bokens olika kapitel, vill jag här rikta särskild uppmärksamhet mot bokens slutkapitel som är ett försök att göra en uttrycklig jämförelse mellan de reformer som diskuterats. Här förs en mer ingående diskussion om hur man kan se NPM narrativ, respektive den om NG, som betydelsefulla för reformeringen av styrning i olika nationella system och kontexter. Detta ger en något mer nyanserad förståelse för vad som driver reformer och hur dessa tar sig uttryck, än många andra studier där fokus i huvudsak ligger antingen på innehåll och utformning av reformer eller på implementering (se tex. Gornitzka, Kogan & Amaral 2005). Detta kapitel försöker även ge en delvis annan bild av drivkrafter och framväxt av reformen, än de som mer okritiskt tar sin utgångspunkt i, antaganden om förändrade förhållanden inom fältet för högre utbildning och forskning (tex. globalisering, massifiering, expansion), vilket antas leda till behov av att rationalisera och effektivisera styrning och organisering av högre utbildning och forskning i enlighet med bland annat NPM ideal.

En av de intressanta diskussionerna som förs i det här kapitlet är i vilken utsträckning nationella reformer varierat. Den genomgång de gör av reformer i Storbritannien, Tyskland, Frankrike, Nederländerna, Italien, Norge och Schweiz visar tydliga gemensamma mönster och utvecklingar, som generellt ligger väl i linje med NPM ideal och modeller, med bland annat ökat fokus på management och ledning, ökad organisatorisk densitet genom strategiska planer, nya enheter och nya roller för bland annat budgetering, rapportering och uppföljning, liksom ökat fokus på resultat och på mätning och prestationsbaserad finansiering. Dessa reformer kan sammanfattas som ett driv mot ”rational management”, ”autonomy” and ”control”. Medan det således finns en gemensam policy-repertoar, har framförandet tagit olika former. Författarna visar genom sina studier i boken att hur och när dessa förändringar införts och kommit till stånd varierar i hög utsträckning mellan länder och kontexter, beroende av bland annat politisk kontext och uppbackning av reformer, tidigare system och dominerande normsystem inom systemen för högre utbildning och forskning, och inte minst på tolkning

och användning av policyideal, reformagendor och instrument av användarna själva, i första hand universitet och olika akademiska grupper och organisationer.

Ett särskilt intressant fall här är Frankrike (Musselin & Paradeise 2009), där NPM ideal och narrativ inte varit uttryckligt, och inte, åtminstone inte förrän väldigt nyligen, har använts som argument för reform (ibid: 45). Istället har en rad reformer, centrerade runt ett kontraktbaserat system för styrning av universiteten, samverkat med ökat inflytande från universitet och universitetsorganisationer för att driva och forma förändringen av det franska systemet. Bland annat har det förändrat roller och organisatoriska förhållanden inom det franska systemet, där universiteten fått en mer central roll i forskningen (vilket tidigare låg i första hand inom separata forskningscentra) och där universitetsledningarnas roll stärkts i förhållande till enskilda avdelningar, forskargrupper, och möjligen även forskare. Styrning baserad på kontrakt har i det här sammanhanget fungerat såväl som en normativ bas för reform, och som ett instrument för att utjämna olikheter inom det franska systemet och stärka universitetens självstyre. Därmed har argumenten och rationaliseringen kring reformen varit särskild skild från NPM debatten. Deras slutsats är att reformer i det franska systemet inte varit specifikt influerat av NPM, utan snarare har varit resultatet av ett distinkt och tydligt "franskt" skeende, där flertalet aktörer genom en slags "muddling through" har format processen och dess utfall. De visar därmed också tydligt på den dynamik som finns inom system för högre utbildning och forskning, men som sällan kommer till uttryck i studier av nationella reformer.

Ansvarighet, mätning och kvalitet

En av de kanske tydligaste effekterna eller resultaten av de mer övergripande förändringarna i styrningen som noterats ovan, är en tydlig framväxt och ökad förekomst av utvärderingar, granskningar och kvalitetsmätningar av högre utbildning och forskning under de senaste åren. Framförallt tydlig är denna trend sedan början av 1990-talet, då statliga reformer i många länder drev på en utveckling mot ökad utvärdering och granskning, bland annat som en följd av NPM-trender och influenser, som noterats ovan. Men i denna utveckling ligger inte bara en ökad spridning av granskningsmekanismer och praktiker, utan även ett skifte i sättet att förhålla sig till och se på kontroll och styrning, inte bara från statligt håll utan även mer allmänt. Detta har bland annat uttryckts som en övergång från kontroll till audit (Czarniawska & Genell 2002; Power 1997; Shore & Wright 2000), eller från ex ante till ex post utvärdering

(Paradeise et al. 2009), samt en övergång från input till output orienterade mätsystem (Huisman & Currie 2004). Sedan mitten av 90-talet har akademiska studier av dessa system, mekanismer och principer näst intill exploderat tillsammans med studier och diskussion av kvalitet och kvalitetssäkring och dess roll i styrning och utveckling av högre utbildning och forskning (El-Khawas 2007: 24; Morley 2003).

Ansvarighet och kvalitet

I centrum för mycket av diskussioner och analys av framväxten och funktionen av dessa system är begreppet "accountability" som i bred mening har kommit att beteckna tendensen att genom statliga initiativ och reformer sätta nya krav och förväntningar på universitet och högskolor (El-Khawas 2007: 24). Med accountability, eller ansvarighet som den i någon svensk översättning vid tillfälle kallats, avses de processer som syftar till att "hålla någon ansvarig för prestationer", och, något bredare, om kraven på och behoven av att "rapportera till andra, att förklara, rättfärdiga och svara på frågor om hur resurser används, och till vilken nytta" (min översättning av Trow 1996: 310). Accountability har att göra med legitimitet, och ökade krav på redovisningar, rapportering, och mätning av många olika slag anses här kopplade till organisationers behov av att ses som legitima av det omgivande samhället.

Accountability begreppet är dock brett, och har använts på flera olika sätt. Diskussionerna går dock ofta tillbaka till Martin Trows arbete från mitten av 1990-talet, där han diskuterar framväxten av accountability-system i USA och Europa. I sin jämförelse mellan dessa påpekar Trow (1996) att förutsättningarna och dynamikerna är delvis annorlunda, beroende framförallt på olika relationer mellan universiteten och det omgivande samhället. Han beskriver därför accountability som ett av tre sätt som sådana relationer tar sig uttryck, där de två övriga är genom förtroende (trust) och marknaden. Accountability, menar han, handlar om att knyta relationer till omgivningen genom att universitet, genom system såsom ackreditering och forskningsutvärderingar, rapporterar och redovisar sin verksamhet utåt, och på så vis hålls ansvariga inför intressenter såsom studenter, finansärer, och allmänheten. I det amerikanska systemet, exempelvis, har ackreditering av utbildningar varit ett framträdande fenomen sedan lång tid tillbaka. Samtidigt är också det systemet karakteriserat av starka och tydliga marknadskrafter, där studenterna betalar en stor del av kostnaderna för sin utbildning genom studieavgifter, och där en inte obetydlig del av systemet består av privata colleges och universitet. Här balanseras alltså accountability relationerna mot starka marknadskrafter, som tillåts styra inriktningen på den högre utbildningen och dess organisationer. I motsats till de

starka marknadskrafterna i USA anses förhållandena i tex. Storbritannien och andra europeiska länder präglas mer av förtroende som en framträdande del i systemen, och som balanserar mot ökade inslag av accountability. Det sätt som man tilldelar statliga medel genom s.k. block-grants eller de basanslag som under lång tid var den främsta inkomstkällan för svenska universitet (Engwall & Nybom 2007), anser Trow vara institutionaliserade eller inbyggda mekanismer för förtroende, som karaktäriserar flera av de europeiska ländernas system.

I en relativt kortfattad översikt över diskussionen kring den litteratur som behandlar kvalitet och ansvarighet visar El-Khawas (2007) på tre viktiga delar i expansionen av och det ökade intresset för kvalitetsutvärdering och redovisning: ökning i antal och utökat mandat för kvalitetsutvärderingsorgan (s.k. ”agencies”, se ovan), framväxten och ökad betydelse av nya utvärderingssystem (exempelvis det brittiska RAE), samt framväxten av nya organisationer och aktörer intresserade av kvalitet och kvalitetssystem, ofta transnationella till sin karaktär (tex. EU och EUA). Hon menar också att nya ”accountability issues” har kommit fram, inte minst som ett resultat av nya teknologier och program för utbildning, tex. distansutbildningar, e-lärande, och andra utvecklingar i spåren av ökad internationalisering och globalisering av utbildningen (El-Khawas 2007). Intresset för och spridningen av kvalitetsorgan och system har också drivits på av transnationella kvalitetsorganisationer och agendor, exempelvis skapandet av the International Network of Quality Assurance Agencies in Higher Education (INQAAHE) 1991, och skapandet av europeiska system för kvalitetssäkring som en del i Bolognaprocessen och skapandet av en europeisk högre utbildningsmarknad (Faber & Huisman 2003; Schwarz & Westerheijden 2005). Det finns också en tydlig spridningseffekt mellan länder och kontexter, inte minst från USA till Europa, framförallt gällande principer och modeller för ackreditering som en viktig mekanism för accountability och kvalitetsutvärdering (Rhoades & Sporn 2002; Hedmo 2004).

Att accountability system och kvalitetsutvärderingar kommit att ta olika form i olika länder är tydligt, liksom att dessa kommit att spridas till många olika länder även utanför USA och Europa. En av de senaste i raden av böcker och analyser av framväxande system för att säkra accountability, mäta kvalitet och på andra sätt granska högre utbildning och forskning, visar tydligt på en global spridning (Stensaker & Harvey 2010). I flertalet kapitel i denna bok ges utförliga analyser av accountability-system i olika länder, och då inte bara i västvärlden utan i såväl Afrika, Asien, Östeuropa och Latinamerika. Dessa ger ökad förståelse för hur olika

system för att redovisa och ”säkra” ansvar och kvalitet, har utvecklats, hur de fungerar och vad de betyder.

Kapitlen visar på några övergripande trender i utveckling och funktion av dessa system, som diskuteras i bokens slutkapitel (Stensaker & Harvey 2010: 245ff). För det första poängteras att system för kvalitetsgranskning och accountability fortfarande till stor del är relaterade till och utvecklade i relation till de nationella staterna. Det är en extern form av accountability som avses i dess system, som i huvudsak är riktad uppåt, mot staten snarare än mot andra intressenter eller inåt mot akademien själv. Även om det finns exempel på system som vänder sig till studenter, tex. i USA (Zemsky 2010: 167ff), så har dessa inte slagit igenom i någon större utsträckning. Detta har också beskrivits i andra sammanhang som en ökning av ”politisk accountability”, i motsats till en professionell form av ansvarighet (Huisman & Currie 2004: 548). En andra poäng är att systemen för kvalitetsgranskning och utvärdering i stor utsträckning utvecklats genom skapandet av speciella enheter eller organisationer, i hög utsträckning kopplade till staten. Även i länder med tradition av fristående organisationer närmare kopplade till universiteten, tex. Storbritannien och Australien, ser man en tendens mot att dessa ersätts av eller förändras till att få större inflytande från staten (Baird 2010: 25ff). Som en tredje övergripande tendens är att accountability procedurer i hög utsträckning är kopplade till kvalitetssäkringssystem, snarare än till andra mekanismer såsom finansieringssystem, utvecklingskontrakt eller forskningsindikatorer. Detta innebär att systemen också i stor utsträckning är ”soft” till karaktären, dvs. inte kopplade till tydliga eller uttalade sanktioner (cf. Huisman & Currie 2004: 547). Ackreditering har blivit den främsta mekanismen kopplad till system och argument för accountability (se tex. Schwarz & Westerheijden 2005 för en översikt), vilket också är ett uttryck för ett skifte mot output orienterade mått och indikatorer (Huisman & Currie 2004).

På ett mer övergripande plan är Stensaker & Harveys (2010) genomgång av olika system för accountability och framväxten av dem intressant för att belysa frågor om aktörer och intressen i relation till utvärdering och granskning och om den globala spridningen och organisering av styrning av högre utbildning och forskning. Även om staten har visat sig fortsatt viktig i dessa frågor, visar deras genomgång att också privata aktörer alltmer kommit att bli involverade i dessa diskussioner och processer, inte minst genom skapandet av nya, transnationella system och register för kvalitetsgranskning, tex. EQUAR (Amaral & Rosa 2010). Här har europeiska processer och organisationer särskilt visat sig viktiga, genom att det har bildats vad som

närmast kan betecknas som en accountability market; en marknad där olika system och principer, aktörer och organisationer involverade i kvalitetsgranskning, kvalitetssäkring, och ackreditering, konkurrerar om positioner och makt (Amaral & Rosa 2010:217; Surssock 2010: 129). Också i studier av det afrikanska systemet påpekas att organisationer såsom Världsbanken är viktiga i att sprida principer och ideal för accountability, utvärdering och kvalitet (Wangenge-Ouma & Langa 2010). Detta pekar tydligt på att dessa system är i högsta grad politiska till karaktären, och har kommit att bli viktiga arenor för en kamp om utbildningens villkor, kvalitet och maktbalans (Enders 2005). För en vidare analys av makt och maktbalanser som utvecklas i relation till kvalitetssystem för den högre utbildningen, se Morley (2003).

Granskning och granskningskulturer

En tydligt relaterad, men i litteraturen till stor del särkopplad diskussion, relaterar till vad Mike Power (1997) beskrivit som framväxten av "the audit society"; ett granskningssamhälle där vi allt oftare, och inom vitt skilda verksamheter och kontexter, granskas, bedöms och utvärderas. Hans analyser bygger på delvis samma observationer som grundats i diskussionen om accountability, nämligen de ökade kraven på och behoven av att redovisa och redogöra för verksamheter och en kraftig ökning av system för att granska. Han gör kopplingen till finansiell redovisning, men menar att begreppet såväl som procedurerna för granskning blivit frikopplade från den finansiella kontexten, och numera utgör en allomfattande norm för en rad funktioner och system i samhället. Som grund för det argumentet gör Power en skillnad mellan audit som teknologi och audit som program, där den första är de system, principer och verktyg som används i granskning, medan det senare är de normer och ideal som ligger till grund för dem. Det är framförallt den sistnämnda som utgör grunden för spridningen av granskningspraktiker till skilda områden och funktioner, såsom kvalitetsrevisioner, miljörevisioner och liknande.

Hans tankar har inspirerat en rad studier, främst baserade i antropologiska studier av universitet och det akademiska systemet. Dessa har, till skillnad från de studier som refererats ovan, fokuserat på de tekniker och principer för granskning som utvecklats, och framförallt på dess effekter och betydelse för det akademiska systemet och dess medarbetare. En stor del av detta har kommit att beskrivas som framväxten av, och den ökade betydelsen av, en "granskningskultur" inte minst tydlig inom akademin (Shore & Wright 2000). Denna innehåller såväl nya normer, värderingar och diskurser, som nya sätt att styra individer. De

visar bland annat hur universitet och institutioner, och dess medarbetare, har internaliserat normer och principer för granskning och övervakning så att den kommit att styra organisering och verksamhet mycket konkret. Man har bland annat skapat positioner och funktioner ansvariga för granskning, skapat system för rapportering och dokumentering av undervisning och forskning. De menar att granskning på flera sätt skapat en tvingande ansvarighet, ”coercive accountability” som har blivit alltmer styrande för akademisk verksamhet, där man kontinuerligt och enligt givna (om än föränderliga!) spelregler måste visa upp sig, delta i granskning och organisera sig för granskning. Detta har förändrat hela den akademiska kulturen, vilket bland annat har analyserats som framväxten och skapandet av ”governable persons”, till stor del inspirerat av Foucault (1991).

Nya former för granskning, mätning och styrning

Medan litteraturen uttryckligen relaterad till diskussionen om accountability i stor utsträckning behandlat framväxten och utformningen, samt till viss del konsekvenserna, av statliga system för redovisning, kvalitetssäkring och ansvar, har begreppen och teorierna grundade i audit society inspirerat studier av framväxten av en rad nya system för granskning, mätning och styrning som inte självklart är grundade i staten. Här påpekas betydelsen av system som är baserade på ”private authority”, vilka tycks ha vunnit ökat inflytande under senare år (King 2009).

Ett av de system som fått ökad uppmärksamhet de senaste tio åren är rankingssystem, som har spridits över världen och fått såväl global uppmärksamhet som global täckning (Kehm & Stensaker 2009; King 2009; Wedlin et al. 2009; Wedlin 2006). Här kan rankingar ses om ytterligare ett verktyg för ansvarighet, som har växt fram vid sidan av akademisk självreglering och statlig kvalitetsgranskning (King 2009: 137), och som ett relativt nytt inslag i styrning av universitet och system för högre utbildning och forskning. Flera studier pekar också på att rankingar i allt högre utsträckning används internt i styrning av universitet för att driva på förändring och visa på ansvarighet och öppenhet (Hazelkorn 2007; Locke et al. 2008). Här har även universitetens styrelser visat sig vara viktiga för att driva intresset för rankingar inom lärosätena, som ett sätt både att bättre förstå annars relativt komplicerade och inom-akademiska prestationsmått och jämförelser, och att sätta tryck på universiteten att förändras och ta in hänsyn från intressenter utifrån (King 2009: 144).

En stor del av det som skrivits, och fortfarande skrivs, om rankingssystem är baserade på antaganden om att rankingar är kopplade till kvalitet – att rankingssystem både är skapade för att mäta och utvärdera/jämföra kvalitet, och att de ska driva kvalitet och kvalitetsutveckling inom den högre utbildningen (Harvey 2008: 189; Dill & Soo 2005; Rozman & Marhl 2008). Detta gäller oavsett om man ser dem som ett uttryck för förändrad styrning och reglering, som en ny mekanism för att säkra ansvarighet (accountability), eller som ett uttryck för ett framväxande granskningssamhälle med ökat fokus på transparens och granskning utifrån (cf. Stensaker & Kehm 2009: ix-xi). Rankingarna har kopplats nära samman med en expansion och massifiering av den högre utbildningen, med ökad globalisering och internationell rörlighet, och med ett ökat finansiellt och socialt tryck på den högre utbildningen att bidra till samhället. De har i denna anda ofta också beskrivits som, och drivna av argument om att de fungerar som konsumentvägledning och studentinformation i en globaliserad och konkurrensutsatt marknad för högre utbildning och forskning (Altbach 2006; Harvey 2008; Stensaker & Kehm 2009: x).

Som ett uttryck för antagandet om kopplingen mellan ranking och kvalitet, har mycket forskning, liksom offentlig debatt, om rankingen handlat om att beskriva, analysera och kritisera grunderna för rankingarna, i synnerhet problem med kriterier, mätmetoder och den statistik som ligger till grund för listorna. Denna kritik har handlat om ett flertal saker, bland annat tveksamheten i att kvantifiera kvalitet, svårigheter att mäta process och resultat (Longden & Yorke 2009), problem med validitet och val av kriterier och indikatorer, samt viktning av dem (Bowden 2000; Harvey 2008; Usher & Savino 2006), liksom avsaknaden av kontextualisering för rankingar och mätningar, tex. kulturella faktorer (Cremonini, Westerheijden & Enders 2009). Man har också kritiserat användningen av reputation som ett mått på kvalitet (Federkeil 2009; Proulx 2009), och påpekat att reputation ofta är ”sticky” (Schultz et al 2001) i betydelsen att gott rykte tenderar att både bekräftas och stärkas av hög ranking. Några har också kritiserat rankingar på basis av att de har ”anchoring effects”, dvs. rankingen styr efterföljande värderingar av rykte och status bland andra universitet (Bowman & Bastedo 2011).

De allra flesta är här överens om att rankingarna är dåliga mått på kvalitet, eller inte alls egentligen mäter kvalitet. Några hävdar att detta in gör något, då deras huvudsyfte är att fungera som konsumentinformation, men också här finns tveksamheter. Högskoleverkets senaste genomgång av internationella rankingar (HSV 2008) argumenterade bland annat mot

just detta perspektiv, och visade att de inte heller är särskilt lämpliga som studentinformation, bland annat för att data på lärosätetsnivå säger lite om enskilda utbildning men också för att informationsinnehållet generellt är lågt i rankingarna (se även Bowden 2000). Trots detta så fortsätter intresset för dem att fokusera på just detta. En del litteratur har på senare år ägnats åt jämförelser, granskning och en slags ”ranking av rankingar” – vad de mäter, hur de definierar kvalitet och excellens, och hur ”bra” de är (Cheng & Liu 2008; Dill & Soo 2005; Stolz, Hendel & Horn 2010; Usher & Savino 2007; van Dyke 2005). En viktig parameter för dessa diskussioner och analyser har blivit Berlinprinciperna, som är en slags själv-reglering för rankare (se tex. Cheng & Liu 2008; McCormick 2008).

Detta är ett ämne som är tydligt policy-nära och policy inspirerat. En stor del av den debatt som förts om rankingarna har varit relativt nära länkade till de organisationer och enskilda personer som driver rankingarna eller som deltar i den globala organisering som just nu pågår kring olika rankingar och utvärderingssystem. Ett uttryck för denna globalisering är inte minst Berlinprinciperna, som utvecklats inom ramen för IREG (International rankings expert group – sedermera formaliserat som organisationen IREG Observatory on Academic ranking and Excellence) (se tex. Wedlin et al 2009). Dessa organisationer består i stor utsträckning av representanter för de stora rankingsorganisationerna, i samarbete med bland andra UNESCO-Cepes i Bukarest och Higher Education Policy Institute i Washington. I den tidskrift som tidigare gavs ut av Unesco-Cepes (till 2009), ”Higher Education in Europe”, har en stor del av rankingsdebatten de senaste åren förts. Här har en rad artiklar publicerats som på olika sätt försöker legitimera ranking och dess mätningar, och rad företrädare för de stora internationella rankingarna har skrivit här (se tex. Federkeil 2008; Jobbins 2005; Morse 2008; Sowter 2008; Sadlak, Merisotis & Liu 2008). I en av de senaste inläggen i den här debatten skriver företrädare för det tyska utvärderingsinstitutet CHE om rankingarna som ”transparensverktyg” (van Vught & Westerheijden 2010). CHE är tillsammans med flera andra europeiska utvärderings- och kvalitetsorganisationer med och utvecklar och testar EU’s nya, föreslagna fler-dimensionella ranking av världens universitet. En av slutsatserna man kan dra av denna debatt är dock att rankingarna tydligt kommit att bli en viktig del i policy och beslutsfattande kring högre utbildning och forskning, både på en transnationell och nationell nivå (Hazelkorn 2007; Siganos 2008; Wedlin et al 2009).

Ranking och effekter på akademiska aktörer och system

Från flera översikter och jämförelser av olika rankingsystem tycks det tydligt att de rankingar som finns är många, och de skiljer sig åt i många avseenden. De har olika fokus (nationellt/internationellt, olika discipliner, forskning/utbildning mm.), olika metodologi (åsiktsbaserade, statistikbaserade, eller både och), och inte minst olika kriterier för kvalitet. Det går inte att på ett enkelt sätt säga att de representerar en viss syn på kvalitet, och det är i många avseenden även vilseledande att tala om dem som en ”enhet” eller som ett fenomen. Dill & Soo (2005) pekar dock på några sätt som de propagerar en relativt enhetlig ”global definition of academic quality”, bland annat genom att fokusera på input mått (studenter, faculty och finansiella resurser) och reputation som viktiga kriterier. Andra har dock visat att det även görs tydliga försök att definiera output i vissa listor, tex. för utbildning inom managementområdet (Wedlin 2006), som har påverkat definitionen av kvalitet inom detta område. Här har man sökt definiera output i termer av bland annat anställningsbarhet, lön efter utbildningen, och även på olika sätt försökt värdera ”value-for-money” av olika utbildningar.

Men som King (2009: 166) påpekar, så är betydelsen av dem inte i första hand avhängiga av vad de mäter, utan vilken påverkan de har på universiteten och ledningen av dem och andra organisationer inom högre utbildning och forskning. Både Hazelkorn i en studie för OECD (2007, 2008), och Locke et al. (2008) i en studie för HEFCE¹ pekar på flera viktiga sätt som de har betydelse. Hazelkorn visar genom en internationell enkätstudie att 57% av ledarna/senior managers anser att rankingar haft positivt inflytande på deras organisationer, genom att påverka rykte, attrahera studenter, forma akademiska samarbeten, utveckla program samt motivera anställda. Lika många svarade att deras organisationer även hade skapat interna procedurer för att analysera och hantera rankingar. En majoritet har också tagit till sig rankingarna som viktiga i strategiska diskussioner och planeringsprocesser. Samtidigt svarade dock 60% att de ansåg sitt eget universitets position som för låg, och 90% ville förbättra sin position inom dem. En majoritet ansåg också att rankingarna utgör dåliga mått på universitetens kapacitet, och att de tenderar att missgynna alla utom de allra högst rankade. Detta bekräftar således den komplexitet som omger rankingar och dess användning.

Locke et al (2008) visar genom fallstudier på sex brittiska universitet också de på en rad effekter av rankingar. Även här är det tydligt att rankingar influerar strategier och styrningsprocesser, inte minst genom att fungera som influenser för att sätta ”key performance

¹ Higher Education Funding Council for England.

indicators”, även om få universitet öppet skulle hävda att dessa processer är drivna uteslutande av rankningar. Att klättra i rankningen har också i några fall blivit formulerade som mål i sig själv. Flera av universiteten har etablerat särskilda arbetsgrupper eller funktioner i organisationen för att samla in, sammanställa, analysera och rapportera data för och från rankningar, och dessa har tydligt kopplats till högre tjänstenivåer då de numera anses ”strategiska” i högre utsträckning än tidigare. Detta har också lett till att planering och informationssystem inom universiteten har förbättrats. Det finns också en allmän bild av att rankningarna har drivit ett ökat intresse för marknadskriterier som mått på kvalitet inom utbildning; mot undervisning (som balans mot forskning), mot anställningsbarhet, och fokus på studenters upplevelser och omdömen om sin utbildning. Det har också noterats att många skolor, som en följd av detta, lägger mer resurser och energi på marknadsföring och PR, studentservice, karriärrådgivning och liknande service till studenterna (Wedlin 2006) vilket har fått några att beskriva det som en ”circean transformation from substance to image” (Gioia & Corley 2002). Inom vissa områden har rankningarna även kommit att fokusera uttryckligt på att mäta finansiella värden av utbildning, och har därmed kritiserats för att flytta fokus ”from learning to earning” (Wedlin 2004).

Att de leder till organisatorisk förändring är från den här litteraturen tämligen klart, och att mycket av den här förändringen sker oavhängigt av systemens legitimitet och trovärdighet (Martins 2005). Trots det faktum att de flesta anser att rankningarna är tveksamma eller ogiltiga mått på kvalitet, så influerar de organisationer och förändring inom universitet och högskolor. För att förklara detta har flera studier ämnat lyfta studierna av rankningssystem från individuella organisationer och enheter, till att fokusera på dess effekter på akademiska system och relationer inom organisatoriska fält. Här sätts rankningar och rankningssystem in i ett vidare sammanhang, där deras roll i organisatorisk och samhällelig omvandling utvecklas. Här har man bland annat pekat på betydelsen av rankningarna för organisatorisk identitet (Elsbach & Kramer 1996; Martins 2005; Wedlin 2007) där rankningar utgör grunden för jämförelser med andra, och betydelsen av rankningar som system för rykte och status för universitet och högskolor inom särskilda vetenskapliga områden (Rindova et al. 2005; Sauder 2006; 2008).

Dessa studier har särskilt behandlat två vetenskapliga områden, nämligen de som avser juristutbildningar respektive managementutbildningar. Rankningssystem har utvecklats relativt tidigt inom dessa områden, och dessa har även i flera avseenden kommit att fungera

som förebilder för en vidare spridning av rankningspraktiker inom högre utbildning och forskning (Wedlin et al. 2009). Dessa studier är intressanta i flera avseenden, men en av dem är att de är tydligt influerade av en bredare förståelse och teoretisering kring mätning, jämförelser och styrning, och också uttryckligen inspirerade av och relaterade till Power's idéer om audits och framväxten av "audit society" (se tex. Espeland & Sauder 2007; Wedlin 2006). Jag ska kort försöka sammanfatta de viktigaste resultaten från studier av rankingssystem inom dessa båda områden.

I studier av juristutbildningar har Sauder och kollegor fokuserat på hur införandet och spridningen av rankingar, framförallt representerade av den ranking som produceras av *U.S. News and World Report*, i det Amerikanska systemet har påverkat skolor och procedurer inom fältet. Som en grundläggande aspekt av rankingssystem pekar de på betydelsen av vad de kallar "commensuration" som social process, vilket innebär en omvandling av kvalitet till kvantitet samt utvecklandet av gemensamma mätsystem för olika karaktäristika eller enheter (Espeland & Stevens 1998). Som en del i sådana processer utgör rankingar en förenkling och reducering av information, och gör komplexa relationer, förhållanden och sammanhang enkla att både jämföra och representera. Detta har implikationer för hur status fördelas och statussystem skapas mellan skolor inom ett visst område (Sauder 2006), hur externa intressenter, framförallt studenter och rekryterare, får inflytande och makt över utbildningen och skolorna (Sauder 2008), samt hur kriterier för kvalitet, rykte och värde uppfattas, definieras och tolkas (Sauder & Espeland 2006). De visar också hur mätningarna och procedurerna kring rankingarna blivit accepterade (Sauder 2008) och inte minst internaliserade (Sauder & Espeland 2009) bland deans och administratörer vid de rankade skolorna, så till den grad att de i detalj påverkat system, rutiner och procedurer för bland annat datainsamling, antagning, karriärrådgivning, och finansiell rapportering och resursfördelning inom skolor. De har därmed tydligt en disciplinerande effekt på skolornas verksamheter (Sauder & Espeland 2009), och de utgör reaktiva system som påverkar såväl uppfattningar som handlingar (Espeland & Sauder 2007). De flesta av dessa effekter kan tolkas både positivt och negativt för skolorna och för utbildning som helhet, beroende på perspektiv (Sauder & Espeland 2006: 212).

En av de aspekter som skiljer åt vad gäller rankingar av juristutbildning med dem av managementutbildning, är att det i det senare fältet finns många fler rankingar och att dessa i stor utsträckning kommit att bli internationella eller globala till sin karaktär. Detta gör

dynamiken inom fältet delvis annorlunda, även om den på samma sätt som ovan beskrivits av juristutbildningarna påverkar aktörer och relationer inom och mellan skolor och utbildningar. Här har analyser därmed till viss del kommit att fokusera mer på den dynamik som skapas i fältet och mellan skolor. Detaljerade studier av framväxten av internationella jämförelser genom ranking har visat på betydelsen av dessa för att skapa ett globalt utbildningsfält för managementutbildning och hur dessa kommit att bli en del av hur detta fält konstituerar sig och formas (Wedlin 2006). Studier här visar på hur handelshögskolor anpassar sig och förändras i relation till framväxten av rankingssystem, framförallt genom det sätt som rankingar skapar mallar för jämförelse och värdering liksom positioner i förhållande till andra skolor. Dessa används för att skapa identitet och jämförelse och påverkar uppfattningen av vad en ”riktig” eller ”sann” internationell handelshögskola kan och bör göra, hur den ska organiseras, och vad och vem man ska jämföra sig med (Wedlin 2007). I relation till detta har förändringar skett i flera avseenden, inte minst i relation till ökat intresse för och arbete med media, pr och externa relation inom handelshögskolor och program (Wedlin 2006). Detta har bland annat bidragit till att fältet retoriskt skapats som ett globalt fält (Wedlin 2011), och också till viss del skapat detta fält som en marknad med ett ökat fokus på konkurrens mellan skolor i olika delar av världen (Wedlin kommande). I dessa processer har skolorna själva i stor utsträckning varit aktiva genom att använda och referera rankingarna för att legitimera och rättfärdiga sin egen status och position, och för att påverka kriterier och bedömningsvariabler, och har därmed varit aktiva i att driva på och institutionalisera rankingssystemen och dess bedömningar av status och rykte.

Som en förlängning på dessa studier, har vi i senare litteratur också sett en uttrycklig koppling mellan rankingssystem och bredare förändring av governance, och system för styrning och reglering av högre utbildning och forskning även om detta till stor del fortfarande är outvecklat, såväl empiriskt som teoretiskt. Wedlin och kollegor (2009) har, liksom King, noterat att användningen av rankingssystem blivit allt närmare kopplade till, och använda som, styrsystem för högre utbildning och forskning och kan därmed ses som ett inslag i nya system för governance (Wedlin et al. 2009). King påtalar att inkluderande av rankingssystem innebär i stort tre skiftningar i betydelsen av governance: från statlig till privat auktoritet för reglering, från kontroll-baserad till normbaserad, s.k. ”soft”, styrning, och från statlig och professionell ansvarighet till att gå mer mot en slags ny form av marknadsbaserad accountability (cf. King 2009).

Bibliometri

En del av kritiken kring rankingar av olika slag har också kopplats ihop med diskussionen om användningen av bibliometri och bibliometriska mått. Några rankingar har tagit uttryckligt fokus på just bibliometriska mått, framförallt rankingen från Leiden men även en Taiwanesisk. Även rankingen från Shanghai har stora inslag av bibliometri, även om denna också har andra kriterier. Också i den bibliometriska debatten har mycket fokus hamnat på metoder och mätproblem, liksom på reliabilitet och validitet av olika former av mätningar och indikatorer (se tex. Bookstein et al 2010; Florian 2007; Kivinen & Hedman 2008). Forskare har särskilt kritiserat citeringsanalyser och statistik i olika former (Todd & Ladle 2008), liksom användandet av mått på ”journal impact factors” (JIF) (Campbell 2008; Harzing & van der Wal 2008; Weingart 2005) och visat att de är svårtolkade och ibland missvisande i flera avseenden, framförallt dess tillämpning inom humaniora och samhällsvetenskap (Nederhof 2006; jfr även Myrdal 2009).

Bibliometri kräver mycket kunskaper och arbete för att göra dem pålitliga, trovärdiga och användbara (van Raan 2005). Detta arbete har dock tenderat att ersättas av en förenklad, och kommersialiserad, konstruktion och användning av bibliometriska mått, som därmed har kommit att bli ett snabbt och billigt sätt att skapa förenklade och till synes objektiva mått på vetenskaplig verksamhet (Weingart 2005; Taylor et al 2008). Det har också spridits en allmän användning av bibliometriska mått, av vad som kan betecknas som amatör-bibliometri, där inte minst akademiker själva förväntas göra och använda sig av bibliometrisk analys för utvärdering, exempelvis i utvärdering av kollegor i beslut om anställningar och befordran (Gläser & Laudel 2007a). Förenklad bibliometri har inte minst efterfrågats och använts av politiker och beslutsfattare för att styra och fatta beslut om högre utbildning och forskning, exempelvis avseende finansiering, men har också drivits på av ledande akademiker, administratörer och ledare inom universitet och forskningsorganisationer som kräver ”quick and dirty” bibliometriska analyser för interna beslut och prioriteringar (van Raan 2005).

Ett av resultaten av intresset för bibliometri är framväxten av ”golden standards” för vetenskaplig produktion och kvalitet: A-list journals, FT-40, eller andra mer eller mindre godtyckliga listor och definitioner på ledande tidskrifter, hög-kvalitativa forskningspublikationer, och på ledande forskare och forskningsbidrag. Dessa är inte minst en av grunderna för många rankinglistor och andra förenklade representationer av akademisk kvalitet (tex. rankingarna från Leiden och Taiwan), som har kommit att användas både i mer

övergripande värderingar av utbildningar och institutioner såväl som i utvärdering och bedömningar av enskilda forskare, publikationer och resultat. Många menar att dessa inte bara är högst slumpmässiga i sina urval av tidskrifter och publikationer, utan även att de är dåliga ”proxies” för kvalitet på artiklar och vetenskaplig publicering (Adler & Harzing 2008; Starbuck 2005). Detta leder inte bara till att det utkristalliseras en ”publishing elite” bland forskarna – med högt citerade forskare i ledande tidskrifter som en akademisk oligarki – utan även att det kommit att bildas en marknad för vetenskapliga tidskrifter och journaler som drivs av delvis egna logiker och procedurer (Grey 2009).

En intressant aspekt av det tilltagande användandet av och tilltron till bibliometri i detta sammanhang är att denna i stor utsträckning drivits på av, och delvis även skapat en dominant position för, kommersiella krafter som verkar i marknaden för vetenskapliga tidskrifter (Gläser & Laudel 2007a; Taylor et al. 2008; Weingart 2005). Taylor et al. (2008) menar att den utbredda användningen av bibliometrimått såsom JIF och ISI index givit stora förlag möjlighet att ta betalt för vetenskapliga skrifter och publicering, samtidigt som man gjort hela forskarvärlden beroende av den här marknaden genom att den kommit att kopplas till system för fördelning av finansiella resurser, prestige, och karriärmöjligheter inom akademien. Detta har bland annat lett till, menar de, en ”over-pricing” av tidskrifter och publicering – som betalas av universitet och forskare både genom tidskriftprenumeration till biblioteken och genom att forskarna själva gör det mesta av jobbet gratis (i form av författande, men även som redaktörer och granskare) – och en rad oproduktiva beteenden bland forskare, granskare och redaktörer. Dessa kommersiella aktörer, med ISI i spetsen, får vidare inflytande över det akademiska systemet genom utvecklandet av öppna och tillgängliga utvärderingssystem och databaser för citeringsanalyser, exempelvis ISI Highly Cited Com (Taylor et al 2008) och Google scholar (Harzing & van der Wal 2008; Mingers & Lipitakis 2010), vilka ger vem som helst möjligheten att utvärdera och jämföra forskare och forskningsinsatser. Detta har lett till vad många anser vara en ”externalisering” av bedömningen av vetenskapen (Weingart 2005: 120). Många menar att det utbredda mätandet genom bibliometri har skadlig verkan på vetenskapen: på val av forskningsfrågor och områden, strategier för publicering, och att det huvudsakliga intresset hos forskare har flyttat från att ”forska och upptäcka” till att publicera i ”high-impact journals” (Lawrence 2008; Taylor et al 2008). Inom just bibliometriforskningen finns dock inte mycket empiriskt underlag för detta.

Utvärdering av forskning, och prestationsbaserad finansiering

Ett relaterat spår, som ger några mer konkreta ledtrådar till att förstå bibliometriska mått och deras inverkan på forskningen, är i framväxten av en rad olika former för ”performance-based accountability mechanisms” (Shin 2010), eller prestationsbaserade system för bland annat rapportering och finansiering där bibliometri kommit att få visst genomslag. Framförallt tydligt är detta i system som kopplat bedömningar av forskning till fördelning av resurser inom eller mellan universitet. Flera länder har under senare år antagit system för forskningsfinansiering som bygger på olika former av utvärdering och bedömning av kvalitet. Kanske allra tydligaste och mest diskuterade av dessa system är det brittiska Research Assessment Exercise, som kommenterats och analyserats av många (se tex. Ferlie & Andresani 2009; Geuna & Martin 2003; Henkel 1999; 2000; Lucas 2006; McNay 1997; 2007; Morris 2000; 2002; Power 1997; Shore & Wright 2000; Tapper & Salter 2004; Yokoyama 2006). RAE infördes 1986 men har reviderats i flera omgångar, senast 2008 då bland annat visst inslag av bibliometri och mätning av forskningsresurser infördes för vissa vetenskapsområden (Ferlie & Andresani 2009; McNay 2007; se även Martin & Whitley 2010). Nederländerna tillhör också de länder som anses ha relativt väl utvecklade system för prestationsbaserad finansiering (Paradeise et al 2009: 214), liksom Australien. Även andra länder börjar också följa efter, även om de har kommit olika långt, tex Schweiz, Frankrike, Norge och Sverige (Paradeise et al 2009; Whitley & Gläser 2007).

Framväxten av Research Evaluation Systems

En av de mest omfattande analyserna av framväxten av nya system för att mäta forskning, relaterat till förändrad governance, är Whitley & Gläasers bok från 2007. De har samlat en rad bidrag som beskriver och analyserar olika former av utvärderingssystem för forskning, hur de ser ut och hur de kan antas påverka forskning i olika länder och inom olika vetenskaper. Främst ligger fokus här på den begynnande framväxten av dessa system i olika kontexter, då det fortfarande är relativt tidigt att studera effekter eftersom många system just håller på att införas, eller att institutionaliseringen av systemen just börjat (se tex. van der Meulen 2007). Dock finns det vissa antaganden om effekter (Whitley 2007), som diskuteras i vissa av bokens kapitel (se nedan).

Whitley gör i det inledande kapitlet en översikt över olika former av utvärderingssystem och hur de varierar. Han skiljer på svaga och starka RES (forskningsutvärderingssystem) där de svaga beskrivs som informellt organiserade, har låg standardisering av kriterier och procedurer, är formativa (dvs. syftar till att utveckla verksamheten snarare än att sätta en bestämd bedömning), och har liten eller ingen koppling till finansiering eller beslut om resurser. Exempel här är Sverige (Engwall & Nybom 2007), Tyskland (Lange 2007; Schiene & Schimank 2007) och Japan (Kneller 2007), som inte förrän relativt nyligen börjat koppla utvärdering till finansiering. Starka RES är däremot formaliserade, rutiniserade och utförs regelbundet på institutioner och universitet av en ”scientific elite”, till stor del baserade på peer-review. De bekräftar och institutionaliserar en offentlig bedömning av kvalitet, publiceras ofta öppet, och ligger till grund för beslut om finansiering och resurser till forskningsorganisationer och grupper. Exempel här är framförallt Storbritannien och Australien (Gläser & Laudel 2007b), som dock sedan dessa studier genomfördes har reformerat sina utvärderingssystem. Till viss del kan även systemet i Nederländerna klassas som starkt eftersom utvärderingarna är vanliga och viktiga, men de är dock inte kopplade till finansieringsbeslut och de utförs i stor utsträckning av universiteten själva (van der Meulen 2007). Föga förvånande antas starka RES påverka vetenskapen och akademien mer än svaga, men det är samtidigt tydligt att inflytandet av forskningsutvärderingssystem varierar mellan länder och system, och mellan vetenskapliga områden och discipliner (Whitley 2007: 9).

I två av kapitlen diskuteras effekter av systemen mer utförligt. Gläser & Laudel (2007b) visar till exempel att anpassningen till ett starkt forskningsutvärderingssystem som det australiensiska är stor inom universiteten. Australien hade, fram till 2008, ett strikt resurstilldelningssystem som byggde på en relativt enkel formel – inkomst från externa medel, antal publikationer, antal forskarstuderande, och andel master och doktorand studenter som tar examen på utsatt tid – bestämde tilldelningen av statliga forskningsresurser till universiteten. Detta system reproducerades i stor utsträckning inom universiteten, för att vidare fördela resurser mellan ämnen och avdelningar (se även Marginson & Considine 2000). De visar också en vidare anpassning till det övergripande finansieringssystemet, genom att universiteten satsar egna strategiska resurser på att stödja externa ansökningar, stödja meritering av forskare och bygga ”critical mass” i forskargrupper, och att utveckla egna system för prestationsbedömning av enskilda forskare inför befordran och anställning. Detta har bland annat som konsekvens att forskning tycks bli prioriterad framför undervisning. Men för enskilda akademiker innebar systemet också att beroendet av externa forskningsresurser

blev mycket stort, vilket ledde till vidare anpassning av forskning och forskningsstrategier bland dem. Anpassning till indikatorer och mätningar som användes påverkade bland annat antalet publikationer, ensampublicering, och valet av tidskrifter att publicera i. Flera forskare rapporterade dock även att man slutade forska om vissa ämnen eller inriktningar när dessa ansågs "unfundable", antingen för att de inte var tillräckligt tillämpade eller "heta", eller påbörjade viss forskning för att den ansågs ligga i linje med finansieringsorganisationernas prioriterade områden.

En något mer positiv bild av effekter av mätsystemen ges av Cozzens (2007), som visar från det amerikanska systemet att trots att man här gått mot ett starkare utvärderingssystem så har flera av de negativa effekterna som förutses inte med nödvändighet fått genomslag, eller åtminstone balanserats mot en rad fördelar. Hon argumenterar för att systemet på flera sätt stärkt forsknings och innovationssystemet, genom att bland annat ha lett till ökad interaktion med intressenter kring strategisk planering och målsättning, ökat möjligheterna för interdisciplinär forskning, uppmuntrat risktagande och öppnat fönster för nya idéer att finansieras, samt ökat "strategic alignment" inom forskningsorganisationer. Det Amerikanska systemet är dock fortfarande, i Whitleys terminologi, att betrakta som relativt svagt, givet att systemet fortfarande är i hög grad fragmenterat och pluralistiskt, och olika enheter och delar påverkas i olika utsträckning av systemet. Här saknas i stor utsträckning empiriska data. Många av de förändringar hon refererar till kan dock inte direkt hänvisas till införandet av ett starkt utvärderingssystem, utan relaterar till en övergripande förändring av det amerikanska systemet i och med införandet av "result-oriented management" (Cozzens 2007: 226).

En av bokens slutsatser är att systemen inte kan delas upp i enbart starka eller svaga, då det finns flera möjliga kombinationer av ingående variabler. Gläser (2007) delar därför upp dem även i intrusive och competitive RES. De första är utvärderingar och prestationsmätningar av forskning som används för utveckling av strukturer för forskning, som ett slags formativa utvärderingar (se även Bauer & Henkel 1997). Competitive RES däremot skapar öppen, jämförbar och transparent information utifrån utvärderingar, vilket ger en konkurrenssituation för forskare och enheter om såväl studenter som uppmärksamhet och rykte. Båda dessa former kan vara både starka och svaga, dvs. mer eller mindre kopplade till finansiering. På liknande sätt har Himanen et al (2009) i en jämförelse av olika nationella system, karakteriserat Storbritannien som det mest konkurrenssutsatta systemet för forskningsfinansiering, med Australien och Finland i en andra, relativt konkurrenssutsatt miljö,

medan Norge och Nederländerna anses ha relativt sett minst konkurrens i sina finansieringssystem.

Effekter på akademisk praktik

Ett av resultaten som Gläser (2007) pekar på i sin slutdiskussion, är att mer empiriska och detaljerade studier behövs på akademisk och vetenskaplig praktik för att förstå vad dessa system betyder och hur de fungerar. En av de effekter som ofta diskuteras av sådana system, är att de påverkar publiceringsmönster och publiceringsbeteenden, ofta med antagandet att det flyttar fokus från kvalitet till kvantitet (Butler 2003). Med exempel från det australiensiska fallet visar exempelvis Butler (2003) hur införandet av direkta finansiella belöningar för forskning ledde till klart stigande publiceringssiffror, men framförallt i lägre rankade publikationer. Hon påpekar paradoxen i detta: systemet syftade till att höja kvaliteten, men främjar snarare kvantitet. Detta tycks tala emot trycket att gå mot high-impact journals, som noterats ovan, men detta beror främst på hur mätsystemen mer specifikt har utformats. Det australiensiska sätter direkt en prislapp per publikation, inte relaterat till kvalitet eller status på tidskriften (Butler 2003). Liknande resultat, men med den skillnaden att det här har mer avsedd effekt, från införandet av det spanska systemet (Jimenez-Contreras et al 2003). Även här ökad publicering, framförallt internationellt, men här var också syftet att öka produktiviteten och internationalisera spansk forskning, snarare än att öka kvaliteten (Butler 2003: 44).

Andra effekter som diskuteras är att performance-based funding leder till fokus på och bedömning av kortsiktig publicering snarare än långsiktig forskningskapacitet, vilket också anses leda till fokus på traditionell och ”mainstream” forskning snarare än mer riskfylld och utmanande forskning (se tex. Weingart 2005). Bland annat detta undersöks i en avhandling från CHEPS (Centre for Higher Education Policy Studies) i Nederländerna, som är en utförlig och omfattande studie av effekterna av mätning på akademisk praktik, dvs. på forskning och forskares arbete (Leišytė 2007).

Utgångspunkten i studien är inte uttryckligen performance based funding, utan bredare förändrad styrning och dess effekter på forskningens praktik. I en jämförande studie på flera nivåer, analyserar hon förändring i forskningens utförande och villkor. En jämförande analys mellan två länder, Storbritannien och Nederländerna, görs, där båda genomgått en mycket aktiv reformering av systemen för högre utbildning och forskning de senaste decennierna.

Vidare analyseras två discipliner, medeltidshistoria och bioteknik, som representanter för mjuka respektive hårda vetenskaper. Hon skiljer också på enheter med hög respektive låg trovärdighet, för att skilja ut vilka olika strategier man använder för att möta externa krav och förändringar i styrsystem.

Fyra aspekter av akademiskt arbete diskuteras i avhandlingen. För det första analyseras förändringar i hur, och vem som deltar i, formulering av forskningsfrågor, där utgångspunkten är att se i vilken utsträckning inflytande utifrån tillåts och har ökat. För det andra så analyseras i vilken utsträckning man engagerar sig i ”mainstream” eller ”riskfylld” forskning. Här kan vi förvänta oss att trots retorik som uppmuntrar och stödjer innovation och excellence, så finns det mekanismer i styrningen som styr mot mainstream, tex. strategisk forskningsfinansiering, och genom att i forskningsansökningar kräva allt snävare fokus och specificering av bidrag, krav på relevans etc. Den tredje aspekten handlar om val av och rationalisering av research output, dvs. var man väljer att publicera, vilken publik man vänder sig till, och liknande. Detta är inte minst intressant i relation till den traditionella distinktionen mellan grundforskning och tillämpad forskning. Den fjärde och sista delen handlar om balansen mellan forskning och utbildning, och huruvida nutida policies har drivit på mot en ökad differentiering i dessa funktioner.

I avhandlingen görs en omfattande genomgång av hur akademiker inom de olika studerade enheterna ser på förändringar i styrningen, och hur dessa påverkar deras vardag och arbete utifrån de fyra aspekterna. Även om studien har lite väl många – i mitt tycke – variabler att ta hänsyn till för att kunna säga något riktigt entydigt, pekar den på flera intressanta resultat i relation till betydelsen av den förändrade styrningen, framförallt i relation till införandet av performance based funding. Ett av de första resultaten är, nämligen, att de förändringar i styrningen som har störst konsekvenser för praktiken är de som direkt eller indirekt påverkar trovärdigheten för de grundläggande forskningsenheterna, dvs. förändringar relaterade till finansiering och till ”rykte” för enskilda akademiker såväl som organisatoriska enheter. Dessa är också ofta, exempelvis genom forskningsutvärderingar likt den brittiska RAE, sammankopplade med finansiering och resurstilldelning. Som andra också påpekat finns det här en uppenbar risk för en Matteus-effekt, dvs. de som har gott rykte och stora resurser tenderar att få mer, även om detta inte uttryckligen diskuteras här. Ett annat övergripande resultat är att trots att förändringar i governance är, och upplevs vara, något olika i de olika länderna, är resultat vad gäller anpassning och förändring i arbetssätt och praktiker relativt

lika. Det tycks dock som att styrningen i det brittiska systemet, framförallt genom RAE, skapar något starkare eller i alla fall tydligare drivkrafter för förändring.

Några av de mer specifika resultaten handlar om i vilken utsträckning praktiken förändrats som svar på förändrad styrning. Det övergripande svaret på den frågan tycks vara ja, även om Leišytė identifierar en rad olikheter både mellan länder och mellan discipliner i responsen till förändrad styrning. Hon visar på hur akademiker inom samtliga studerade enheter rapporterar förändringar i sin forskningspraktik, där störst förändringar tycks vara relaterade till research output och i balansen mellan forskning och utbildning. Här pekade resultaten på att de allra flesta såg ett ökat tryck på att publicera mer och att publicera snabbare, vilket i stor utsträckning också styrde valet av sätt att publicera. Medan många, framförallt historikerna, i hög grad har fortsatt att publicera i traditionella medier, f.a. böcker, noterade även dessa ett tydligare behov av att publicera även annat, artiklar, konferensuppsatser och liknande, samt även att producera böcker snabbare. Dessa tryck upplevdes både komma genom externa utvärderingar, men också genom interna rapporterings- och uppföljningssystem. Vad gäller balansen mellan forskning och utbildning menar hon att många uppfattar en tilltagande konflikt, framförallt vad gäller tid, mellan forskning och undervisning, där systemen i stor utsträckning tycks gynna forskningen men att det snarare handlar om att göra mer av båda. Dock finns tendenser att man ökar diversifieringen mellan forskande och undervisande lärare, och att man använder externa forskningsanslag för att ”köpa loss” sig från undervisning. Båda dessa tycks leda till att många känner ökade krav att göra mer av allt – och därmed har upplevelsen av att tiden inte räcker till.

Även i de två andra aspekterna rapporteras förändringar, men här verkar det finnas något större tendenser att samtidigt skydda det som anses tillhöra kärnan i professionen, framförallt avseende att välja forskningsämne och att göra riskfylld forskning med osäker utgång. Dock finns det här större grad av variation mellan enheter och discipliner, även om det är svårt att säga något direkt om mönstret i dessa variationer. Ett resultat som är tämligen tydligt är att yngre forskare upplever det svårare att göra riskfylld forskning och att de i högre utsträckning känner sig pressade att anpassa sig till andras krav, dvs. dessa tenderar att gå mot mainstream forskning för att öka sin produktion och mot anpassade forskningsagendor för att bättre passa in i finansieringssystem och utvärderingssystem. Dock finns fortfarande stora inslag av bevarande av traditionella praktiker och arbetssätt, framförallt genom tillämpning av vad som

kallas ”symbolic compliance”. Detta innebär att man till del frikopplar sig från externa krav, exempelvis genom att göra riksfylld forskning vid sidan av mer mainstream.

Leišytės studie tycks bekräfta mycket av det många akademiker intuitivt känner av i sin vardag. Men en sak som inte diskuteras här är tendensen till paradox i den här utvecklingen. Shore (2010) påpekar den dubbeltydighet som ligger i dels ett mer retoriskt ”driv” mot applicerbarhet, tillämpning, ekonomisk nytta och vinning med forskning (dvs. kortsiktighet, tillämpbarhet mm.), men samtidigt en ökad tillit till system för bibliometri och publicering som mått, vilka tenderar att premiera teoretiska artiklar i de mest etablerade tidskrifterna, ”smala” och inriktade studier, ofta statistiska och med liten relevans eller direkt applicerbarhet i verkligheten. Det tenderar också att gynna forskning i relation till undervisning, vilket inte heller tycks överrensstämma med ökade krav och förväntningar från omgivningen. Han beskriver konsekvenserna av det här som en slags schizofreni – att universiteten förväntas leva upp mot många olika, och delvis motsägelsefulla mål, och de utvärderas med delvis motstridiga kriterier och principer. Han påtalar också att detta ändrar relationer, både mellan ledning och forskare och mellan akademi och stat – från baserade på tillit och kollegialitet, till en relation baserad på övervakning och granskning till del ledd av en grupp ”experter” som deltar i och leder granskningar av olika slag. Det tycks också här som att mål och resultat är delvis frikopplade – dvs. trots att vi finner relativt stor påverkan på akademiskt arbete, så reses frågan om man styr mot de mål man satt upp (se även Butler 2003).

Effekter på performance

Utifrån den litteratur som refererats ovan är det svårt att ge något entydigt svar på frågan vilken betydelse, och vilka resultat, den utveckling vi skisserat tidigare faktiskt betyder för vetenskapen och för universiteten. Medan det är tydligt att mätningar och utvärderingar har betydelse, så tycks det finnas en del paradoxer i utvecklingen, och en del indikationer som pekar i motsatt riktning. På ett mer övergripande plan, är det få av studierna som faktiskt också relaterar till frågan vad utvärderingarna betyder för prestation och resultat, och om policyförändringar och styrningsförsök faktiskt har någon reell betydelse för att styra prestationen av högre utbildning och forskningssystem. Några få har försökt att även relatera till dessa frågor.

Shin (2010) visar i en studie av införandet av ”performance-based accountability mechanisms”, framförallt prestationsbaserad budgetering, finansiering och rapportering, i

olika delstater i USA att det inte finns någon entydig relation mellan dessa mekanismer och ökad prestation i systemen för högre utbildning och forskning. Prestation mätt i form av antalet utexaminerade studenter respektive forskningsproduktivitet (mätt som andel federala forskningsresurser), förklarade en mycket liten del de skillnader i prestation som noterades mellan olika statliga system och mellan olika universitet. På liknande sätt visar Himanen et al (2009) i en studie av fem länder (Australien, Finland, Nederländerna, Norge, och Storbritannien) att det inte finns någon direkt koppling mellan ökad forskningsproduktivitet (mätt bland annat som publikationer och citeringar i relation till övriga OECD14 och i förhållande till R&D spending) och prestation. Internationell publicering har ökat i samtliga länder under den studerade perioden (1987-2006) oavsett styrsystem och finansieringsmodell. Dock, menar det, tycks de styrsystem som fokuserar på universitetens självständighet, tex. det som införts i Nederländerna, ge störst effekter på forskningspublicering och resultat, åtminstone mätt i antal publikationer per spenderad krona.

I en kvalitativ studie av förändringar vid fyra lärosäten i olika kontexter (Frankrike, Nederländerna, USA och Norge), argumenterar även Huisman och Currie (2004) för en svag koppling mellan accountability mekanismer och prestation, framförallt i förhållande till kvalitet. Flertalen av deras respondenter var tveksamma till om införandet av accountability mekanismer verkligen hade någon bestående effekt på kvalitet eller akademisk praktik, mestadels för att de upplevdes som alltför byråkratiska, arbetsintensiva och i hög grad fokuserade på kvantitet snarare än kvalitativa bedömningar. Brennan & Shah (2000b) noterade från en översikt över implementering av kvalitetsutvärdering i 14 länder, att ett av de främsta resultaten kan härledas till en förstärkning av ”extrinsic values” gentemot ”intrinsic values” i och med att såväl marknadskriterier som management-relaterade kriterier kommit att inlemmas i bedömningen av vetenskaplig verksamhet. Därmed har akademiska värderingar nedprioriterats, vilket samtidigt har gett en maktförskjutning inom systemen från forskningsenheter till lednings- och universitetsnivåer.

En av förklaringarna som ges i flera av dessa studier till att mätningar och utvärderingar tycks ha liten inverkan på prestation respektive kvalitet, är att organisationerna som är satta att genomföra mycket av förändringen faktiskt inte har tillräcklig kapacitet och självständighet för att göra det (Huisman & Currie 2004; Shin 2010). Detta har också noterats som en allmän förklaring till varför prestationsbaserade system för ansvarighet ofta misslyckas i offentliga organisationer (Hood & Peters 2004).

Marknadstänkande, excellens och tävling

I de ovanstående delarna har jag pekat på en rad förändringar i policy, retorik och praktik som relateras till en förändrad styrning av högre utbildning och forskning, från traditionell statlig styrning till ökade inslag av mål och resultatstyrning, med implikationen att mätning, värdering och granskning från olika håll ökar, inklusive från staten. Medan litteraturen innehåller en rad aspekter av sådan förändring, och pekar på flera olika sätt på dess betydelse, finns det ett övergripande tema som återkommer i litteraturen, och som ibland ses som antagande och drivkraft till förändring, och ibland som resultat. Det är vad som i allmänhet brukar beskrivas som ”marknadisering” eller som en ökad marknadsanpassning och ett ökat inflytande av marknadsideal och logiker i styrning, värdering och aktiviteter inom den högre utbildningen och forskningen (Engwall & Weaire 2008; Dill 1997; Wedlin 2008). Det finns naturligtvis en uppsjö litteratur som på olika sätt behandlar marknadisering av högre utbildning och forskning, och dessa många aspekter: ett ökat fokus på finansiellt värde inom utbildning (Bok 2004); en tilltagande marknadsretorik kring universitetens roll och funktion (Kirp 2003); och en ökad ”consumerism” (Modell 2005); och överlag en ökad rationalisering kring universitetens roll i samhället genom att producera nyttig och användbar kunskap till en rad intressenter inom och utanför utbildningens fält (Frank & Meyer 2007). En av de mest framträdande aspekterna av den här utvecklingen som tydligt relaterar till flera av de teman som behandlats ovan, är övergången från ”kontroll” till ”audit” som en grundläggande antagande för styrning (Czarniawska & Genell 2002; Power 1997; Shore & Wright 2000). Genom införandet av en rad principer för granskning, kvalitetsutvärdering, och revision i högre utbildning och forskning, har också begreppet audit kommit att få ny betydelse i dessa organisationer och kommit att förknippas med saker som prestation, värde, ”value-for-money”, effektivitet, och jämförbarhet (Shore & Wright 2000: 60).

Denna utveckling relateras ofta som en utgångspunkt för förändrad styrning, där utbredningen av en neoliberal och kapitalistisk marknadslogik tar sig in i utbildningens och forskningens ideal, logiker och praktiker (Olssen & Peters 2005). Slaughter & Leslie (1997) och Slaughter & Rhoades (2004) har genomgående analyserat detta som framväxten av en ny form av ”akademisk kapitalism”, där utbildning, forskning och universiteten har tagit till sig och utvecklat marknadspraktiker och logiker i sin verksamhet, bland annat copyright och patentfunktioner, vilket lett till en kommodifiering av centrala akademiska processer och

funktioner. De menar att akademien inte bara tagit över medlen utan också målen från företagsvärlden, dvs. att tjäna pengar (se även Bok 2004). Här har man också gjort kopplingen över till en bredare litteratur om förändrade roller och funktioner för universiteten som helhet, ofta beskrivet som framväxten av det entreprenöriella universitetet (Clark 1998; Etzkowitz 1998; 2003). Här har man försökt beskriva universitetens breddade uppdrag och dess uttryck i förändrade roller, funktioner, aktiviteter och ledning avseende bland annat teknologiöverföring och innovationssystem. Det ökade inflytandet av finansiella värden har också fått några att beteckna universitet som en ny form av "McUniversity" (Parker & Jary 1995; Neave 2005). Andra beteckningar som vittnar om universitetens breddade uppdrag, är "multiversity" (Krücken et al 2007), the "enterprise university" (Marginson & Considine 2000) och – för att även beskriva de konsekvenser som utbredningen av en neoliberal agenda kan ha – the "schizophrenic university" (Shore 2010).

Medan den neoliberal agenda, ofta som en del i NPM-reformer, tas som utgångspunkt i många studier, har relativt lite uppmärksamhet riktats mot frågor om var dessa ideal och logiker kommer ifrån, hur de sprids inom och mellan olika policy områden och kontexter, och hur de har kommit att inlemmas i diskurs och praktik inom enskilda utbildningssystem och enheter. Flera av de studier som refererats ovan har dock börjat peka på några generella trender, och lyft fram framförallt betydelsen av transnationella policy-kontexter och processer för skapandet av och spridningen av reformagendor och modeller inom den högre utbildningen och forskning (se tex. El-Khawas 2007; King 2009; Martens 2007). Inte minst har man här fokuserat på betydelsen av transnationella organisationer såsom OECD (King 2009; Teichler 2005) som bland annat varit mycket aktiv i att konstruera och sprida marknadsideal och marknadslogiker inom såväl forskning som utbildning, vilket bland annat fungerat som viktig referens i införandet av den danska autonomi-reformer (Wright & Ørberg 2008) liksom i införandet av innovationskonceptet i svensk forskningspolitik (Eklund 2007). Uppmärksamhet har också riktats mot EU och EUs utbildningspolitik, som anses alltmer influera diskurs och reformagendor inom, och bortom, Europa framförallt genom Bologna processen (Corbett 2005; Fejes 2008; Gornitzka 2006; Keeling 2006). Detta har i första hand fokuserat kring kvalitets- och accountability-diskussionerna, som har blivit centrala i Bologna processen (Faber & Huisman 2003; Hedmo & Wedlin 2008). Även WTO har genom sina försök att specificera utbildning som en handelsvara bland andra varor i en transnationell service industri har en viktig roll i diskussioner om utbildning och universitetens roll (Scherrer 2007; se även King 2009: 85, 119).

Ett av de resultat som särskilt kan noteras i relation till spridningen av marknadsideal och reformagendor i den transnationella styrningsdiskursen, är ett ökat fokus på konkurrens och tävling, och därmed på framväxten av idén om globala elituniversitet. Detta är inte minst tydligt i relation till det ökade intresset för och användningen av internationella rankingssystem i den globala styrningsdiskursen (King 2009; Wedlin et al 2009). Till denna har även kommit en tydlig idé och diskurs kring excellens (Readings 1996), som inte minst har blivit ett uttalat mål inom såväl utbildnings- som forskningspolitik och policy i flera länder (Unemar-Öst 2009). Detta manifesteras bland annat av det ”excellens-initiativ” som den tyska regeringen genomfört för att tillföra resurser, och fördela dem, mellan ledande tyska universitet och på så vis skapa några få ”elituniversitet” och därmed stärka landets högre utbildning och forskningssystem (Weingart & Maasen 2007). Som Reading (1996) och flera efter honom har påpekat, är excellens ett ”tomt” begrepp, dvs. det har ingen referent, det har inget särskilt ideologiskt innehåll, och det är varken sant eller falskt, vilket gör det särskilt användbart som politiskt verktyg (Weingart & Maasen 2007), och har fått bred acceptans som mål för reformering och förändring av universitet såväl som hela utbildnings och forskningssystem.

Diskussionerna om elituniversitet, rankingsystem och excellens leder också till frågan om vad resultaten av sådana strävanden är, och huruvida den leder till en stratifiering av universitetssystem och en uppdelning mellan forskningsintensiva och undervisningstunga universitet och högskolor som ofta befaras (se tex. en rapport av Benner, Stensaker och Unemar-Öst 2010 för den svenska kontexten). Medan många pekar på en ökad stratifiering i termer av resursfördelning inom akademiska system, dvs. att finansiering tenderar att koncentreras till etablerade, stora och väl ansedda universitet (Kneller 2007; Lange 2007; Weingart & Maasen 2007) liksom att internationella rankingar tenderar att gynna dem som redan är framstående och har mycket resurser (Wedlin 2006), så finns det också de som menar att det inte går att se sådana effekter på aggregerad nivå då man tittar på vetenskaplig produktion och publicering mellan lärosätena (Halffman & Leydesdorff 2010). De menar istället att gemensamma mått på kvalitet och prestation har fungerat som homogeniserande kraft och utjämnat universitetsfältet i termer av antalet publikationer i tex. ICI-citerade tidskrifter och publikationer, vilket dock till viss del troligen kan förklaras med att mätningarna har standardiserat och begränsat valet av form och källa för publicering (Weingart 2005; Laudel & Origgi 2006), och att andra former av output har fått ge vika för

publicering i topp-rankade tidskrifter (Leydesdorff & Meyer 2010). Universiteten och akademien har således bara blivit bättre på att ”performing performance”, dvs. en slags rituell produktion av output för att maximera resultaten såsom de mäts av gällande prestationsindikatorer (Halffman & Leydesdorff 2010), och akademiker har börjat leva i enlighet med en ”discipline and publish”² logik (Weingart & Maasen 2007: 96).

Universitet som strategiska enheter

Den utveckling som noterats ovan, med bland annat ökat fokus på konkurrens, tävling och en tilltagande marknadisering av högre utbildning, är nära relaterad till observationen att universiteten som organisationer har hamnat i fokus för mycket av debatten om den högre utbildningen och forskningens villkor och funktion. Universiteten har i allt högre utsträckning kommit att ses som strategiska enheter, både i betydelsen viktiga för tillväxt, innovation och konkurrenskraft som noterades i ett tidigare avsnitt, men också i betydelsen rationella, strategiska och självständiga aktörer och organisationer på globala kunskapsmarknader. Universiteten förväntas vara strategiska i betydelsen motorer för innovation och tillväxt men också tydliga och väl definierade enheter som kan styras. Ett visst ökat akademiskt intresse för universiteten som organisationer kan också noteras (Bonaccorsi et al 2010).

Bland annat som ett resultat av NPM reformer, som påvisats i flera av de studier som refererats ovan, är ökade krav på universiteten att agera strategiskt liksom att styras och kontrolleras på sätt som liknar andra organisationer (Paradeise 2009; Engwall 2008). Forskare har bland annat beskrivit en ”managerialisering” av universiteten, med en tilltagande professionalisering av universitetsledning och rektorer (Engwall & Lindvall Eriksson, kommande), ökad organisatorisk densitet inom universiteten (Paradeise 2009: 198), och en ökad förekomst av strategiska planer och strategisk prioritering av forskning inom universiteten (Melander 2006; McNay 1999). Relativt mycket litteratur har fokuserat på framväxten av nya mekanismer och principer för styrning och ledning inom universitet, liksom av administrativa system och funktioner (Gumport 2000; Mollis & Marginson 2002; Rhoades and Sporn 2002; Sporn 2001; 2003; Krücken et al 2007) som reaktioner och svar på bland annat nya styrformer och krav på marknadsanpassning och konkurrens. I det här sammanhanget har universiteten alltmer kommit att ses som ”self-managing institutions led by professional managers” (Mollis & Marginson 2002, p. 325).

² Med hänvisning till Foucaults begrepp ”discipline and punish”.

Som ett något mer samlat grepp till den här utvecklingen har flera forskare pekat på konstruktionen av universitet som aktörer, eller utvecklingen av ”organisational actorhood” för universiteten. Weingart & Maasen (2007) pekar på fyra delar av en sådan konstruktion: organisatorisk ansvarighet, organisatoriska mål, implementering av formella processer för att uppnå målen, samt en professionalisering av universitetens ledningar. Organisatorisk ansvarighet hänger ihop med ökad utvärdering och granskning, och har bland annat lett till att ansvar kommit att tillskrivas universiteten som organisatoriska enheter snarare än enskilda professionella. Skapandet av organisatoriska mål är framförallt synligt genom att antalet visionsdokument, mission statements och liknande ökat, och ägnas alltmer uppmärksamhet inom universiteten. Implementering av processer och funktioner för att uppfylla målen är i stor utsträckning synligt genom att universitet idag har en mängd avdelningar, funktioner och aktiviteter för att hantera exempelvis externa relationer, teknologiöverföring, innovationsprocesser och liknande. Professionalisering av ledarskapet innebär att även om professorer i högre utsträckning idag är delaktiga i ledning och utvärdering, kvalitetskontroll och liknande, så har också en helt egen management profession börjat utvecklas, och att leda universitet och högskolor ses alltmer som en separat profession som kräver egen utbildning (se även Krücken & Meier 2006).

I en svensk avhandling från 2006 visar Melander på flera sätt hur universiteten som organisationer påverkats av förändrade styrideal och principer. För det första påpekar han att den normativa självbilden inom universiteten har förändrats, från att ha vilar på traditionella humboldtska ideal, till att innehålla en mer pluralistisk verktygslåda där denna bild kombineras med andra, tex. den om det entreprenuriella universitetet. Detta ligger även i linje med vad som tidigare noterats om framväxten av nya ideal och modeller för universitet, och hur dessa samexisterar till viss del med mer traditionella akademiska modeller (Brenneis et al 2005; Maassen & Olsen 2007; Shore 2010; Unemar-Öst 2009). Melander visar hur detta mer konkret inneburit en omstrukturering och organisering av verksamheten på universitetsnivå, framförallt relaterat till forskningens organisering och roll. Bland annat på grund av krav och önskemål från de stora forskningsfinansiärerna, har man inom universitetet gått mot en organisation fokuserad på att bygga kompetenscentra, strategiska centra och olika former av centrubildningar på fakultetsnivå, samt en rörelse mot större organisatoriska enheter. I linje med detta har man även sökt öka ledningens inflytande över forskningsstrategier, inte minst genom att utveckla strategiska planer, skapa idéråd, och initiera excellens-projekt. Detta har

dock till största delen fått genomslag retoriskt – i bilden av ledningen, i allt väsentligt rektor, som viktig för strategisk forskningsplanering – medan ledningen i praktiken fortfarande anses ha begränsat inflytande, till stor del beroende på att de inte kontrollerar de finansiella resurserna i den utsträckning som krävs.

Denna utveckling är tydligt även relaterad till en ökad tro på, och drivkraft mot, organisatorisk autonomi bland universitet och i styrning av den högre utbildningen transnationellt (Mollins & Marginson 2002a; Paradeise et al 2009). Här finns ännu inte så mycket litteratur om vad detta egentligen innebär eller betyder, delvis beroende på att de flesta reformer i denna riktning ännu är relativt nya. Från flertalet studier av universitet som organisationer är det dock klart att det fortfarande finns många begränsningar för hur självständiga, internationella och företagslika universitet faktiskt är, och i vilken utsträckning de kan agera strategiskt (se tex. Engwall 2008; Musselin 2006; Whitley 2008).

Men rörelser i riktning mot ökade självständighet för lärosätena relaterar till en övergripande fråga om makt och maktfördelning, såväl inom det akademiska systemet som mellan stat och akademien. Flertalen av de studier som diskuterats i denna genomgång pekar på en ökad koncentration av makt till universiteten (Brennan & Shah 2000a), och framförallt till rektorer och ledningar, som ett resultat av denna utveckling (tex. Musselin 2005; Paradeise et al 2009; Yokoyama 2006). Studier av de franska reformerna visar inte minst hur universitetens roll stärkts betydligt, både i förhållande till staten och till professionen och de professionella (Musselin 2005). Samtidigt innebär detta också att betydelsen av autonomi delvis har skiftat innebörd, från ett fokus på intellektuell, eller professionell självständighet, till att fokusera mer uttryckligt på institutionell eller organisatorisk självständighet, eller ”corporate autonomy” (Mollis & Marginson 2002), vilket också gett ökad makt för icke-professionella grupper inom universiteten (Rhoades & Sporn 2002).

Den här maktförskjutningen är dock inte entydig, och som noterats på flera ställen ovan finns det också indikationer som pekar på att makt och inflytande även ökat för en viss del av den akademiska professionen, den akademiska ”eliten” (se även Martin & Whitley 2010). Genom att utvärdering och granskning till del åtminstone fortfarande bygger på traditionell peer-review (se Lamont 2010), där akademiker gör en stor del av arbetet med granskning och bedömning, har också en viss del av den akademiska professionen fått en tydligare roll i styrning och uppföljning. Också trenden mot ökad utvärdering genom bibliometri stödjer

detta, både genom att denna implicit bygger in tidskrifternas peer-review förfarande i övergripande utvärderingssystem, och genom att den särskilt, och entydigt, premierar en ”publishing elite” inom den akademiska professionen. Detta tycks också leda till risken för en sammanblandning av interna processer för kvalitetsutveckling, -arbete och -kontroll, med externa utvärderingar, granskningar och värderingar av kvalitet och prestation (Sarrico et al 2010). Det är på grund av detta heller inte entydigt huruvida makt och inflytande flyttas från discipliner till organisationer, eller om nuvarande utvärderingssystem låter dessa samexistera eller omformas. Även om det finns antaganden om att disciplinerna håller på att luckras upp och minska i betydelse som källa för akademisk identitet, finns det också starka krafter i nuvarande utvärderingssystem som snarare stärker disciplinernas roll och funktion (tex. RAE, se Shore & Wright 2000; Henkel 2005; Musselin 2005).

Del II: Diskussion av litteraturen

Litteraturgenomgången ovan ger vid handen att det inte är särskilt enkelt att ge några övergripande och ”enkla” svar på vad mål, resultat och kvalitet i högre utbildning eller forskningen är, eller vad en förändrad styrning mot mål och resultat faktiskt betyder. Jag tänker inte här göra några försök att sammanfatta eller närmare karaktärisera de många förändringar och processer som beskrivits och diskuterats ovan – framförallt eftersom dessa bäst kan förstås utifrån en rad olika aspekter och dimensioner och som en komplex och i högsta grad pågående process att skapa, upprätthålla eller omforma förutsättningarna för högre utbildning och forskning. Jag vill dock inleda med några övergripande reflektioner kring innehåll och karaktär av den forskning som refererats, innan jag övergår till att kommentera teman och spår som jag ser som särskilt lovande och intressanta, samt ger några riktningar för fortsatt forskning.

Tre observationer

En första observation är att merparten av studier och analyser om förändrad styrning av högre utbildning och forskning har sin utgångspunkt i nationella och statliga system som drivkraft såväl som plats för förändring och reform. Detta är tydligt i det faktum att de allra flesta jämförande studier baseras på jämförelser mellan policy, reformer och mätsystem i olika länder, och inte minst försöker beskriva och karaktärisera förändringar i nationella och specifika styrsystem över tid. Mycket uppmärksamhet har ju också riktats direkt mot staten

och statens förändrade roll i styrning och ledning, om förändrade relationer mellan stat och högre utbildning, och om betydelsen av statliga organisationer och system för exempelvis kvalitetsgranskning. Även avseende effekter och resultat är nationalstaten ofta grunden. Här refereras ibland till Clarks (1983) modell, där stat, marknad och profession anses vara de viktigaste komponenterna i styrning av universitet. Hur dessa balanseras och vilken betydelse de olika delarna har, anses variera mellan olika nationella system för högre utbildning och forskning. Denna modell, både implicit och explicit, ligger till grund för flertalet analyser av förändringar i styrning och reglering i olika nationella kontexter och system.

Det är möjligen inte så konstigt att staten är utgångspunkt i studierna, givet att universitet och högre utbildning, liksom forskning, har varit nära kopplade till nationalstaternas utveckling och identitet. Men om vi nu tar exempelvis Readings (1996) och andras antaganden om att universitetens roll och identitet håller på att förändras som troliga, så borde möjligen också forskningen börja anta andra utgångspunkter. En av de saker som påpekas i litteraturen är avsaknaden av ett globalt perspektiv på styrning och förändring av högre utbildning och forskning (Marginson & Rhoades 2002; se även Special issue av *Higher Education* 1996 och 2002). Format kring den forskningstradition som kommit att betecknas ”comparative higher education” har mycket fokus visserligen legat på jämförelser mellan länder och kontexter, men dessa har i stor utsträckning tagit globala trender som givna eller använt dem som förklaring till nationella likheter och reformer. Globala krafter identifieras, men analyseras eller teoretiseras inte uttryckligen i denna litteratur (Marginson & Rhoades 2002: 281). Mycket av detta är också sant för den forskning som refererats i genomgången ovan.

I några av de studier som refererats ovan har globala krafter och utvecklingar börjat få en mer framträdande roll. Exempelvis finns här intressanta och lovande studier av policy-utveckling och spridning genom transnationella organisationer såsom OECD, Världsbanken, och EU. Här börjar man peka på betydelsen av transnationella krafter och utvecklingar, och även till viss del börjar resa frågor om hur de skapas och hur de sprids mellan länder och kontexter, även om det i stor utsträckning fortfarande är teoretiskt såväl som empiriskt outvecklat. En stor del av detta har dock fortfarande en relativt snäv syn på det globala i förhållande till det nationella och lokala, där de globala trenderna och krafterna ses som direkt eller indirekt drivande för olika nationella kontexter och utvecklingar. Som exempel ses Bolognaprocessen i stor utsträckning fortfarande som en policy att ”implementeras”, och NPM som en global trend som ”påverkar” nationell policy-utveckling, om än i varierande utsträckning. En mer

nyanserad och utvecklad syn på relationen mellan globala trender och krafter, nationell kontext och lokal utveckling, måste således också till för att nå ett mer utvecklat globalt perspektiv på högre utbildning och forskning. Även mer detaljerade studier på variationer, dynamik och processer *inom* specifika kontexter, snarare än jämförelser mellan nationella kontexter, kan bidra till förståelsen av exempelvis makt, ansvar och förändring av den högre utbildningens och forskningens villkor och funktion i en globaliserad värld. Även variation och dynamik inom vetenskapliga kontexter, tex. discipliner och organisationer, är viktig här. Detta ger möjlighet att vidareutveckla den relativt statiska modell kring stat – marknad – profession som Clark (1983) föreslår.

Det är dock viktigt att påpeka här, att detta inte innebär att automatiskt köpa in sig i den ”globaliseringsdiskurs” som diskuterades i genomgången. Universitet, och framförallt den högre utbildningen, är fortfarande i många avseenden fortfarande nationella eller lokala till karaktären, och så även deras tilltänkta ”marknader”. Detaljerade studier behövs dock, menar jag, för att bättre kartlägga i vilken utsträckning, och på vilket sätt, utbildning, forskning och universitet är globala respektive nationella eller lokala till sin karaktär, och vad det betyder för styrning, mål och resultat inom dem. Här förespråkar jag alltså delvis en dubbel agenda: mer detaljerade studier av dynamik och influenser av transnationella, internationella och globala aktörer, organisationer och trender, men också samtidigt ökad fokus på den lokala och organisatoriska kontext i vilka dessa tar sig uttryck och form. Betydelsen av det senare blir särskilt tydligt i förhållande till nästa reflektion, om att förstå resultat.

Den andra övergripande reflektionen, delvis överlappande med den första, handlar om att relativt mycket fokus har legat på policy-nivån: på framväxt av nya policies, förändringar i styrmekanismer såväl som ideal och diskurs, och på effekter och resultat av policy-förändring och införandet av nya policy-ideal. Även om en hel del skillnader i policy och genomförande noteras här, framförallt relaterade till skillnader i nationella kontexter, är den bild som ges av förändring på den här nivån relativt enhetlig såväl avseende reformer, implementering och dess effekter. Men som flera påpekat, är det viktigt att moderera synen på förändring och kanske framförallt på styrningens effekter och konsekvenser. Dock är forskningen avseende konsekvenser och resultat mycket mer splittrad och fragmentarisk, vilket genomgången ovan har visat. Delvis är detta naturligtvis ett resultat av att det är mycket svårare att mäta effekter och resultat än reform och policy-förändring, och i synnerhet att på något rimligt sätt härleda dem till specifika reformer eller styrningsagendor.

Även här finns det dock försök i litteraturen att koppla tillbaka styrdiskussioner och studier av policy-förändringar till lokal praktik och akademiskt ”arbete”, tex. avseende forskningspraktik och akademisk identitet. Inom båda dessa områden finns det en relativt omfattande litteratur inom exempelvis vetenskapsstudier (tex. Latours arbeten om laboratoriepraktik), men dessa är i stor utsträckning löskopplade från de studier som refererats här (se tex. Gläser & Laudel 2007 för en diskussion). En tydligare koppling till dessa kan möjligen hjälpa till att bättre förstå och tolka resultat av förändrad styrning och ideal. Men istället för att söka kausala samband mellan policy och praktik, borde forskningen också fokusera mer på den samtidiga konstruktionen av praktik och policy – och på hur dessa influerar och konstituerar varandra. Ett steg i den riktningen ges av de studier som fokuserar på konstruktionen av diskurs och retorik kring den högre utbildningen, och hur denna också tolkas, omtolkas och återskapas i lokala och specifika kontexter och situationer. Även denna forskning är dock fortfarande outvecklad, och kräver att man också följer denna konstruktion mer tydligt in i specifika organisationer och i vetenskapligt arbete.

Studierna om ranking och bibliometri refererade ovan pekar också på betydelsen av att se på reaktioner och svar på mätningar, utvärderingar och system för redovisning för att förstå resultat och förändring. Det är tydligt här att vi inte kan studera policy, eller mekanismer och procedurer för utvärdering, som ”utifrån kommande” och dra slutsatser om deras betydelse och effekter, utan måste studera i detalj hur de tas emot, hanteras, och omsätts i specifika organisatoriska kontexter, i praktik och handling (Jfr Whitley 2007) såväl på individnivå som på organisationsnivå. Det är också tydligt från dessa studier att det är viktigt att kunna koppla detta till mer övergripande processer och strömningar, såsom förändringar inom vetenskapliga fält och områden, samt bredare samhällelig och social omvandling som pågår samtidigt.

Den tredje reflektionen – som också den har noterats av många före mig – är att analyser och studier av högre utbildning och forskning i stor utsträckning är särkopplade från varandra. Det tycks relativt enkelt att dela upp forskarvärlden i en grupp som studerar högre utbildning, och en som studerar forskning och ”vetenskap”. Framförallt tydligt är detta i relation till studier av politik och policy, där utbildningspolitik och forskningspolitik i stor utsträckning ses som separata sfärer (vilket till del även reflekterat den politiska realiteten). Det finns dock tendenser till att detta håller på att förändras, och det finns ett klart behov av att förändra även forskningens fokus till att reflektera en allt tätare koppling mellan dem. Flertalet av studierna

som refererats i genomgången pekar på olika former av målkonflikter inom universitet och högskolor, där motsättningen mellan forskning och utbildning är en av dem (andra är tex. kvalitet vs. kvantitet, tillämpad vs. akademisk kunskap och forskning, externa krav vs. interna kriterier, mm.). Såväl i ideal och som i praktiskt akademiskt arbete, tycks det finnas spänningar såväl inom som mellan dessa två som behöver analyseras och diskuteras, och förändringar i akademin och det akademiska systemet behöver förstås i relation till båda.

Ett annat sätt som den här spänningen kommer till uttryck, och ytterligare motiverar tydligare fokus på relationen dem emellan, är den framväxande synen på universiteten som strategiska aktörer i ”kunskapssamhället” som refererats i genomgången ovan. Även här har det börjat resas krav på att tydligare fokusera på universiteten som viktiga aktörer i den omvandling som pågår, och på den förändring som universiteten också går igenom i samband med detta (Bonaccorsi et al 2010). Genomgången ovan visar att även om relativt mycket studier på olika sätt har diskuterat, analyserat eller knutit an till en förändrad identitet eller förändringar i universiteten som *idé*, så saknas det i stor utsträckning forskning som analyserar universiteten som organisation. Det finns dock mycket i forskningen ovan som tyder på relativt omfattande förändringar i universitetens ledning och styrning, såväl som i en övergripande organisering och strukturering, inte minst i relation till den externa omgivningen.

Fyra teman för fortsatt forskning

Med utgångspunkt i de tre observationerna vill jag här kommentera några av de saker jag ser som mest spännande och som jag tycker utgör viktiga utgångspunkter och teman för fortsatt forskning. De tre observationerna ovan kan i det här sammanhanget tolkas som tre mer övergripande rekommendationer för fortsatt forskning. För det första, ökad och mer uttrycklig fokus på transnationella och globala utvecklingar och processer, och hur dessa både konstrueras och konstrueras av såväl nationella som lokala praktiker och processer. För det andra, tydligare fokus på effekter och resultat, och då kanske framförallt på den nivån som hamnar emellan policy och akademisk praktik, dvs. organisationen och organiseringen av forskning och utbildning. Den tredje rekommendationen är i detta sammanhang således också ett specifikt behov av att studera universiteten som organisationer och som den organisatoriska enhet som har att hantera mycket av de spänningar, konflikterande krav på mål och resultat, som skisserats ovan. Dessa tre rekommendationer genomsyrar på olika sätt de specifika forskningsteman jag föreslår nedan. Det är viktigt att notera här att dessa teman

bör ses endast som exempel eller förslag – de är inte på något sätt heltäckande eller allomfattande.

Ett av de teman jag ser som intressanta är frågan om makt. En av de intressanta slutsatserna man kan dra av den utveckling som skisserats i genomgången ovan, är att mycket av makten över, och maktkampen kring, den högre utbildningen och forskning och dess villkor idag i stor utsträckning handlar om konstruktionen, utformningen och tillämpningen av utvärderingssystem, granskningspraktiker, och kvalitetsprinciper (se även Enders 2005). Det är i och genom dessa system som idéer, diskurser och värderingar formas och sprids om vad som är bra respektive dålig forskning och utbildning, hur denna ska organiseras och styras, och hur den ska tolkas i det omgivande samhället. Vi vet dock väldigt lite om hur dessa maktkamper utspelas, vilka som deltar, vad som konstrueras och hur det sprids, etc. Mycket av detta sker transnationellt, och mycket sker i nätverk och organisationer i och omkring den omedelbara policy-kontexten för högre utbildning och forskning. Här behöver vi mycket mer kunskap om de organisationer som på olika sätt deltar i, organiserar och driver agendan för styrning och ledning av forskning och utbildning, också de som agerar vid sidan av de stora supranationella organisationerna (EU, OECD, WTO etc.) (se tex. Rhoades & Sporn 2002). Jag tänker på organisationer såsom EUA och ESF, och nätverk och professionella organisationer som länkar ihop universitet och utbildningsorganisationer både nationellt och transnationellt, tex. COIMBRA, LERU och andra. Det finns även en rad organisationer som för specifika agendor, tex. globala rankingar, som behöver belysas ytterligare. Diskussionen kring ranking och bibliometri, exempelvis, visade att det överlag finns mycket om det specifika kring mätningar och system och dess, ofta negativa, konsekvenser, men nästan ingen sociologisk och organisatorisk analys av vad som ligger bakom detta. Detta följer både rekommendationen om globala utvecklingar och ökat fokus på organisation och organisatoriska processer.

Ett andra tema som också relaterar till makt och maktkamper, handlar om relationen till media och medias granskning och rapportering av högre utbildning och forskning. Diskussionen kring bibliometri pekade på inflytandet och betydelsen av de stora kommersiella bolag som äger databaserna, framförallt Thomson Reuters, och de beskriver hur vetenskapen tycks alltmer influerad och präglad av dessa bolag, deras data, och deras syften. Dock vet vi lite om dem, och hur de samspelar med vetenskapens villkor och organisation. Detta en utmärkt grund för såväl övergripande sociologiska och andra samhällsvetenskapliga analyser – av

makt, inflytande och relationer – och specifika organisationsteoretiska analyser av dynamik och funktion. Men det kopplar också tydligt över till mer övergripande frågor om medias roll och betydelse för vetenskapen och för vetenskaplig produktion, och hur detta kopplas ihop med mätningar av prestation och resultat genom bland annat bibliometriska databaser och rankingsystem. Även här finns anledning att närmare studera hur media är med och konstruerar och bedömer vetenskap och forskare, och hur också forskare använder och relaterar till media och dess bedömningar, som en del av en ”medialisering” av vetenskapen (cf. Weingart 1998).

Ett tredje tema relaterar direkt till frågan om universitet som organisationer och hur dessa påverkas av, och är med och påverkar, nya system för styrning, mätning och granskning och vad det betyder. Här finns närmast oändligt många frågor att resa, men en av de mest aktuella – åtminstone i Sverige – är frågan om vad kraven och reformer kring ökad frihet för universiteten innebär, och vad detta betyder för vetenskapens utförande liksom för dess legitimitet och relation till samhället. Frågan är såklart dagsaktuell i relation till nyss genomförda ”autonomireformer” i flera länder, men trots att sådana reformer faktiskt varit en del av den övergripande reformagendan i flera år finns nästan ingen aktuell forskning om vad organisatorisk självständighet faktiskt innebär, och hur den tolkas, konstrueras och förstås lokalt inom universitet och forskningsorganisationer. Frågan tycker jag kan resas också i ett vidare sammanhang kring organisatoriska förutsättningar och krav på vetenskaplig produktion. Som genomgången ovan visade så finns det relativt tydliga incitament att organisera mot större enheter, mot excellens-centra och liknande, både för att nå ökad synlighet och rykte – eller komma högre upp på globala rankningar – men också för att det finns underliggande antaganden om att detta ger bättre resultat och bättre ”produktivitet”. Dock tyder ju exempelvis den senaste utredningen om excellens-satsningarna i Sverige på att dessa satsningar var, om inte misslyckade, så i alla fall inte i alla avseenden hade avsedd effekt. Detta tycker jag reser flera frågor kring vetenskapens och forskningens organisering, vilka resultat man förväntar sig, och naturligtvis också till frågor om vilka mått och mätsystem man ska använda för att definiera ”excellens”, eller andra möjliga mål och resultat med högre utbildning och forskning.

Det fjärde och sista förslaget till fortsatt forskning är inte så mycket ett tydligt tema, som ett önskemål om forskning av en viss karaktär. Det handlar om forskning som på olika sätt sätter förståelsen av mål, resultat och förändring inom högre utbildning och forskning i ett bredare

perspektiv, kontextuellt och teoretiskt, och som därigenom kan ge nya insikter om forskningen och utbildningens roll och funktion i samhället. Detta kan ske på flera sätt, och jag tänker här både på mer historiska studier om hur mål, resultat, mätning och jämförelser av universitet och av utbildning och forskning sett ut och förändrats över tid. (Jag ska medge att jag inte uttryckligen letat eller refererat sådan litteratur i genomgången, så det kan finnas mer här än vad rapporten kanske vittnar om, men denna är i så fall inte särskilt väl omhändertagen inom området.) Det kan också vara en tydligare kontextualisering i enskilda discipliner eller fält, för att sätta utvecklingen även i relation till andra relaterade eller närliggande utvecklingar än de som direkt beskrivs i relation till förändrad styrning eller förändrade mätsystem. Genomgången ovan försökte att visa också hur sådan litteratur har bidragit till förståelsen av vissa fenomen, jag tänker särskilt kanske på rankning. Det är också viktigt, som jag också försökt visa i genomgången, att forskningen kopplar till andra frågor och utvecklingar i samhället så att vi inte bara ser dynamik inom fältet för högre utbildning och forskning. Då minskar risken att fastna i ensidiga förklaringar, exempelvis kring ”massifiering” eller ”globalisering” av utbildningen som drivkrafter till förändring, utan istället se dem som relaterade till en mer grundläggande omvandling av samhället.

Del III: Några friare tankar kring organisering av forskning om forskning och utbildning

Jag har blivit ombedd att utifrån analysen och diskussionen i genomgången ovan, även reflektera över organiseringen av forskningen om högre utbildning och forskning. Jag tänker inte sträcka mig så långt som till att ge några rekommendationer på hur man bör eller inte bör organisera, men jag tänkte jag här delge tre ”spaningar” kring organisering av forskning och vetenskapligt arbete, baserade till del på den litteratur som jag har läst, sammanfattat och analyserat i denna rapport (såväl som i mina tidigare arbeten). Dessa spaningar är i högsta grad preliminära, och reflekterar mina egna, ännu relativt preliminära, tankar kring organisering av högre utbildning och forskning³. En sak jag med säkerhet kan säga, är att jag tycker att det i mycket stor utsträckning saknas forskning om organisering av forskning, och om förutsättningar för, och konsekvenser av, kunskapsproduktion i olika organisatoriska sammanhang och konstellationer. Detta trots att just detta är en av kärnorna i dagens

³ Jag har hämtat inspiration från diskussion (via mail) med bland andra Jim March, Stanford University. Åsikterna som presenteras är dock enbart mina egna.

forsknings- och utbildningspolitiska debatt, som ju bland annat driver en utveckling mot stora enheter, samlade kompetenscentra, interdisciplinär eller multi-disciplinär organisering och strukturering utifrån ”strategiska forskningssatsningar”. Men vi vet egentligen mycket lite av vad sådan organisering innebär, och vad den betyder för kunskapens produktion och resultat.

Min första spaning handlar utifrån detta om problem och möjligheter med interdisciplinär eller tematisk organisering av forskning. Jag har försökt att lyfta fram och särskilt betona forskning som på olika sätt har förankring i enskilda discipliner och som därmed har och presenterar olika teoretiska fokus, empiriska sammanhang och metodologiska perspektiv och tillvägagångssätt. Jag har här refererat bland annat statsvetenskaplig, antropologisk, sociologisk och redovisningsteoretisk litteratur som på olika sätt belyser problem och utvecklingar kring högre utbildning och forskning. Detta bygger på min övertygelse, vilken också har stärkts under mitt arbete med rapporten, att det är här vi finner en mycket stor del av ”nytänkandet” kring den här utvecklingen, och det är också här vi börjar bryta oss loss från enkla förklaringar som fokuserar på endogena förhållanden inom fältet för högre utbildning och forskning som de viktigaste drivkrafterna till förändrad styrning (exempelvis massifiering, globalisering, mm.).

Medan detta mycket väl skulle kunna användas för att argumentera för en interdisciplinär organisering av forskningen, skulle jag här vilja vända på argumentet och istället plädera för en starkare betoning på disciplinbaserade studier och en tydligare förankring av studier av högre utbildning och forskning i aktuella och forskningsmässigt välmotiverade frågeställningar inom olika ämnesområden och discipliner. Detta tror jag är viktigt både för att få bättre forskning om högre utbildning och forskning, med frågor centrerade mot aktuell samhällsutveckling, i första hand, men också för att på ett bättre sätt visa, och dra nytta av, att forskning om forskning och den högre utbildningen också är viktig för att förstå och analysera aktuella, och bredare, samhällsvetenskapliga frågeställningar. Här tycker jag forskningen om högre utbildning och forskning generellt kan bli mycket bättre.

Starkare fokus på disciplinär kunskapsutveckling innebär dock inte nödvändigtvis att förkasta interdisciplinära studier eller angreppssätt. Jag menar här att jag tror att man måste ändra förutsättningarna för, och rationaliseringen kring, sådan forskning så att den inte blir tematisk kring högre utbildning, universitet, eller forskningspolitik, exempelvis, vilket bland annat har lett till den relativt tydliga uppdelningen i studier av ”högre utbildning” och studier av

”forskning och forskningspolitik”, som jag noterade ovan. Istället borde forskningen ta sin utgångspunkt i, och tydligare formulera, intressanta och utmanande forskningsfrågor som är interdisciplinära till sin karaktär, och därifrån bygga interdisciplinära angreppssätt och studier som på olika sätt kan bidra såväl till forskning om högre utbildning och forskning som till bredare samhällsvetenskapliga frågeställningar och lösningar. Jag tror att sådan forskning bäst tar form genom enskilda projekt och initiativ, än genom direkt organisering kring enskild tematik.

Med andra ord – och kanske mer tydligt – har jag blivit delvis skeptisk mot en del av den organisering som har kommit att ske i form av forskningscentra eller institut för studier av högre utbildning respektive forskning. Inte för att de studier som görs där är dåliga, icke-teoretiska eller på andra sätt representerar svag forskning, utan kanske just för att det är precis tvärtom. Jag har försökt ge flera exempel på intressant och viktig forskning från sådana enheter i översikten ovan, och mycket av denna forskning har gett såväl teoretiskt som empiriskt viktiga bidrag till att förstå förändringar inom den högre utbildningens och forskningens förutsättningar och villkor. Enbart det faktum att det inom ramen för sådan organisering producerats så mycket forskning inom området, har varit viktigt för att öka förståelsen för och de empiriska beläggen för de förändringar som beskrivits och analyserats. Dock är detta till viss del också källan till de problem jag ser med sådan organisering. En stor del av denna forskning tenderar emellanåt att bli relativt självcentrerad, egenrefererad, och, avsiktligt eller oavsiktligt, skapa en bild av exempelvis reformer och förändringar som relativt enhetliga men också som relativt oproblematiska, och ofta även oundvikliga. Debatten och analyserna känns därmed ganska ensidiga, och i längden möjligen begränsande snarare än frigörande för tänkandet kring den problematik och förändring som beskrivs.

Min stora invändning mot en del av denna organisering är dock delvis en annan, om än relaterad. Det relaterar då till min andra spaning, som handlar om relationen mellan forskningen om högre utbildning och forskning å ena sidan, och policy och policyutveckling å den andra. Hur ska denna relation egentligen se ut? Vill vi att forskningen ska ha inflytande över politik och policy-utveckling, och gör den i så fall det? Den här frågeställningen rymmer många dimensioner, men min spaning här är relaterad till inflytandet av vad som förefaller vara en relativt liten grupp forskare/policy-skapare i definitionen av vissa ämnesområden eller frågeställningar inom högre utbildning och forskning. Jag noterade ovan att det tycks finnas en relativt tydligt definierad grupp eller enklav som kommit att definiera, och till del tror jag,

styra diskussionen om rankingssystem och dess tillämpningar, men det är på liknande sätt möjligt att definiera andra frågor och teman där liknande processer sker. Man kan se det i att debatter kommit att föras och presenteras nästan uteslutande i enskilda tidskrifter och/eller bokserier, där de tar liknande form och även ofta likartade argument/ståndpunkter. Ofta är dessa grupper kopplade till ett eller flera policy institut, eller uttryckligen länkade till specifika policy-organisationer eller debatter. Det är inte alltid lätt att som läsare veta i vilken utsträckning och på vilket sätt dessa artiklar och deras författare är en del av den policy-kontext de söker analysera.

Den här frågeställningen blir mer problematisk, tycker jag, när man exempelvis läser Marginson & Mollis (2002) genomgång och reflektion över forskning som de hänför till ”comparative higher education”. De menar att delar av denna forskning, bland annat, har i stor utsträckning initierats av och kopplats till policy organisationer såsom Världsbanken och IMF, och har använts för att sprida vad de betraktar som västerländska, framförallt amerikanska, utbildningsideal och praktiker över världen. De kopplar ihop det med makt och kunskap, och argumenterar för den dominanta och hegemoniska syn på utbildning som därigenom spridits, grundat i stor utsträckning i stora, kvantitativa och jämförande statistiska studier av implementering av utbildningsreformer i olika delar av världen. Det här betonar återigen – om än på ett annat sätt – behovet av att rikta forskningsintresse mot de maktkamper och –spel som pågår på globala arenor och i globala policy-processer, men även att vända en viss del av den reflexiviteten mot forskningen själv och dess (vår!) roll i att skapa den verklighet vi studerar. Detta gäller inte bara stora, globala organisationer som OECD och IMF, dock, utan många av de policy-institut som exempelvis deltar i utvecklingen av nya rankingssystem (bara för att ta ett exempel).

Min tredje spaning är lite mer allmän, och gäller vetenskapens organisering och bedömning mer allmänt. Mycket av det som jag har sagt ovan, handlar i stor utsträckning om att finna en balans mellan vad March skulle kalla ”exploration” och ”exploitation”, mellan behovet och drivkraften att söka ny kunskap, kombinera kunskap på nya sätt, och tänkta det inte redan tänkta, och behovet och – ofta trycket – att revidera, förfina, sprida och på andra sätt ta vara på den kunskap som redan finns, om än i något varierad form och utförande. Denna balans är central för båda mina spaningar ovan, och det är tydligt, tycker jag, att dagens policy-utveckling är något motsägelsefull vad gäller detta: tydligare krav på innovation, nytänkande och ny kunskap, men samtidigt med utgångspunkt att den ska vara mätbar, synlig och helst

omedelbar. Jag tror att, när vi funderar över kunskapens och vetenskapens organisering, är det den här balansgången som bör vara vägledande: vad vill vi ha för kunskap, för vem, när och hur ska den användas, och – kanske framförallt – hur ska vi utvärdera den. Här återkommer vi således till mått och mätningar, och behovet av att, i mina ögon, hjälpa till att revidera och bryta dominanta perspektiv på hur vi värderar forskning, inte minst forskning om forskning och utbildning. Här kan forskningen i mina ögon ge alternativa sätt att värdera och bedöma, och, allra helst, skapa en annan skala för att förstå forskningens betydelse och nytta.

Referenser

- Adler, N. J. and Harzing, A-W., 2009, "When knowledge wins: Transcending the sense and nonsense of academic rankings", *Academy of Management Learning and Education*, 8(1): 72-95.
- Altbach, P., 2006, "The dilemmas of ranking", *International Higher Education*, 42.
- Amaral, A. & Rosa, M.J., 2010, "Trans-national accountability initiatives: the case of the EUA audits", in Stensaker, B. & Harvey, L. *Accountability in Higher Education: Global perspectives on trust and power*, NY, Abingdon UK: Routledge, pp. 203-220.
- Baird, J., 2010, "Accountability in Australia: More power to government and market", in Stensaker, B. & Harvey, L. *Accountability in Higher Education: Global perspectives on trust and power*, NY, Abingdon UK: Routledge, pp. 25-48.
- Benner, M., 2001, *Kontrovers och consensus: Vetenskap och politik i svenskt 1990-tal*. Nora: Nya Doxa.
- Benner, M., Stensaker, B., & Unemar-Öst, I., 2010, "Universitets- och högskolepolitiken – avsikter och konsekvenser för de nya lärosätena", rapport för Karlstad Universitet i samarbete med KK-Stiftelsen.
- Bleiklie, I., 1998, "Justifying the Evaluative state: New Public Management ideals in higher education", *European Journal of Education*, 33(3): 299-316.
- Bok, D., 2004, *Universities in the Marketplace. The commercialization of higher education*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Bonaccorsi, A., Daraio, C., & Geuna, A., 2010, "Universities in the new knowledge landscape: Tensions, challenges, change – an introduction", *Minerva*, 48: 1-4.
- Bookstein, F., Seidler, H., Fieder, M., & Winckler, G., 2010, "Too much noise in the Times higher education rankings", *Scientometrics*, 85: 295-299.
- Bowden, R., 2000, "Fantasy higher education: University and college league tables". *Quality in higher education*, 6(1): 41-60.
- Bowman, N. & Bastedo, M., 2011, "Anchoring effects in world university rankings: exploring biases in reputation scores", *Higher Education*, 61(4): 431-444.
- Brennan, J. & Shah, T., 2000a, "Quality assessment, decision-making and institutional change", *Tertiary Education and Management*, 3(2): 157-164.
- Brennan, J. & Shah, T., 2000b, "Quality assessment and institutional change: experiences from 14 countries", *Higher Education*, 40: 331-349.

- Brenneis, D., Shore, C. & Wright, S., 2005, "Getting the measure of academia: Universities and the politics of accountability", *Anthropology in Action*, 12: 1-10.
- Butler, L., 2003, "Modifying publication practices in response to funding formulas", *Research evaluation*, 17(1): 39-46.
- Campbell, P., 2008, "Escape from the impact factor", *Ethics in science and environmental politics*, 8: 5-7.
- Cheng, Y., & Liu, N.C., 2008, "Examining major rankings according to the Berlin principles", *Higher Education in Europe*, 33(2): 201-208.
- Clark, B., 1983, *The Higher Education System: Academic organization in cross-national perspective*, Berkeley: University of California Press.
- Clark, B., 1998; *Creating Entrepreneurial Universities: Organizational pathways of transformation*, Oxford: Pergamon-Elsevier Science.
- Corbett, A., 2005, *Universities and the Europe of knowledge: Ideas, institutions and policy entrepreneurship in European Community higher education policy, 1955-2005*. Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Cozzens, S.E., 2007, "Death by peer review?: The impact of results-oriented management in U.S. research", in Whitley, R., & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*. Dordrecht: Springer, pp. 225-244.
- Cremonini, L., Westerheijden, D. & Enders, J., 2009, "Disseminating the right information to the right audience: cultural determinants in the use (and misuse) of rankings", in Kehm, B. and Stensaker, B. (eds.), 2009, *University rankings, diversity, and the new landscape of higher education*. Rotterdam/Boston/Taipei: Sense Publishers, pp. 65-83.
- Czarniawska, B. and Genell, K., 2002, "Gone shopping? Universities on their way to the market". *Scandinavian Journal of Management*, 18(4): 455-474.
- Dill, D., 1997, "Higher education markets and public policy", *Higher Education Policy*, 10(3/4): 167-186.
- Dill, D., 1998, "Evaluating the Evaluative state: Implications for research in higher education", *European Journal of Education*, 33(3): 361-377.
- Dill, D. & Soo, M., 2005, "Academic quality, league tables, and public policy: a cross-national analysis of university rankings", *Higher Education*, 49: 495-533.
- Eklund, M., 2007, *Adoption of the innovation system concept in Sweden*, Ekonomisk Historiska institutionen, Uppsala Universitet.
- El-Khawas, E., 1998, "Strong state action but limited results: Perspectives on University resistance", *European Journal of Education*, 33(3): 317-330.

- El-Khawas, E., 2007, "Accountability and quality assurance: New issues for academic inquiry", in Forest, J. & Altbach, P. (eds.) *International handbook of higher education*, Dordrecht: Springer, pp. 23-38.
- Engwall, L., 2008, "The University: A Multinational Corporation?", in Engwall, L. & Weaire, D. (eds.), *The University in the Market*, London: Portland Press, pp. 9-21.
- Engwall, L. & Lindvall Eriksson, C., kommande, "Leaders of Modern Universities: Primi Inter Pares or Chief Executive Officers?", in Tengblad, S., (ed.), *Investigating the Manager's Work: An Empirical and Theoretical Synthesis*, Oxford: Oxford University Press.
- Engwall, L. & Nybom, T., 2007, "The visible hand vs. the invisible hand: the allocation of research resources in Swedish universities", in Whitley, R. & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*. Dordrecht: Springer, pp. 31-50.
- Engwall, L. & Weaire, D. (eds), 2008, *The University in the market*, London: Portland press.
- Elsbach, K. and Kramer, R. D., 1996, "Members' responses to organizational identity threats: Encountering and countering the business week rankings". *Administrative Science Quarterly*, 41(3): 442-76.
- Espeland, W. and Sauder, M., 2007, "Rankings and Reactivity: How public measures recreate social worlds" *American Journal of Sociology*, 113(1): 1-40.
- Espeland, W., and Stevens, M., 1998, "Commensuration as a social process". *Annual Review of Sociology*, 24(1): 313-43.
- Etzkowitz, H., 1998, "The norms of entrepreneurial science: cognitive effects of the new university-industry linkages", *Research Policy*, 27(8): 823-833.
- Etzkowitz, H., 2003, "Research groups as quasi-firms: the invention of the entrepreneurial university", *Research Policy*, 32(1): 109-121.
- Etzkowitz, H., & Leydesdorff, L. (eds), 1997, *Universities and the global knowledge economy: A triple helix of university – industry – government relations*. London: Pinter.
- Faber, M. & Huisman, J., 2003, "Same voyage, different routes? The course of the Netherlands and Denmark to a European model of quality assurance", *Quality in Higher Education*, 9(3): 231-242.
- Federkeil, G., 2008, "Rankings and Quality Assurance in higher education", *Higher Education in Europe* 33(2): 219-231.
- Federkeil, G., 2009, "Reputation indicators in rankings of higher education institutions", in Kehm, B. and Stensaker, B. (eds.), 2009, *University rankings, diversity, and the new landscape of higher education*. Rotterdam/Boston/Taipei: Sense Publishers, pp. 19-34.

- Fejes, A., 2010, "Discourses on employability: constituting the responsible citizen", *Studies in Continuing education*, 32(2): 89-102.
- Fejes, A., 2008, "Standardizing Europe: The Bologna process and new modes of governing", *Learning and Teaching*, (LATISS), 1(2): 25-49.
- Ferlie, E. & Andresani, G., 2009, "United Kingdom from Bureau professionalism to New Public Management?", in Paradeise, C., Reale, E., Bleiklie, I., & Ferlie, E. (eds.), 2009, *University Governance. Western European Comparative Perspectives*. Dordrecht: Springer, pp. 177-196.
- Ferlie, E., Musselin, C., & Andersani, G., 2009, "The "steering" of higher education systems: A public management perspective", in Paradeise, C., Reale, E., Bleiklie, I., & Ferlie, E. (eds.), 2009, *University Governance. Western European Comparative Perspectives*. Dordrecht: Springer, pp. 1-20.
- Florian, R., 2007, "Irreproducibility of the results of the Shanghai academic ranking of world universities", *Scientometrics*, 72(1): 25-32.
- Foucault, M., 1991, "Governmentality" in Burchell, G., Gordon, C., and Miller, P. *The Foucault effect: Studies in governmentality*. Chicago: University of Chicago Press, pp. 87-104.
- Frank, D. and Meyer, J. W., 2007, "University expansion and the knowledge society." *Theory and Society*, 36: 287-311.
- Geuna, A. & Martin, B., 2003, "University research evaluation and funding: An international comparison", *Minerva*, 41: 277-304.
- Gibbons, M., Limoges, C., Nowotny, H., Schartzman, S., Scott, P., & Trow, M., 1994, *The new production of knowledge: the dynamics of science and research in contemporary societies*. London: Sage.
- Gioia, D. and Corley, K., 2002, "Being good versus looking good: Business school rankings and the Circean transformation of substance to image", *Academy of Management Learning and Education*, 1(1): 107-20.
- Gläser, J. & Laudel, G., 2007a, "The social construction of bibliometric evaluations", in Whitley, R., & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*. Dordrecht: Springer, pp. 101-125.
- Gläser, J. & Laudel, G., 2007b, "Evaluation without evaluators: the impact of funding formulae on Australian university research", in Whitley, R., & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*. Dordrecht: Springer, pp. 127-152.

- Gläser, J., 2007, "The social order of research evaluation systems" in Whitley, R., & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*. Dordrecht: Springer, pp. 245-266.
- Gornitzka, Å., 2006, "What Is the Use of Bologna in National Reform? The Case of the Norwegian Quality Reform in Higher Education", in Tomusk, V. (ed.), *Creating the European Area of Higher Education: voices from peripheries*. Dordrecht: Springer, pp. 19-41.
- Gornitzka, Å., Kogan, M. & Amaral, A. (eds.), 2005, *Reform and Change in higher education: Analyzing policy implementation*, Dordrecht: Springer.
- Grey, C., 2009, "Licence to think", *Management Learning*, 40(4): 353-356.
- Gröjer, A., 2004, *Den Utvärderande Staten: utvärderingens institutionalisering på den högre utbildningens område*. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Gumport, P., 2000, "Academic Restructuring: Organizational change and institutional imperatives", *Higher Education*, 39: 67-91.
- Guston, D., 2000, *Between politics and science: Assuring the integrity and productivity of research*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Halfman, W. & Leydesdorff, L., 2010, "Is inequality among universities increasing? Gini coefficients and the elusive rise of elite universities", *Minerva*, 48: 55-72.
- Harvey, L., 2008, "Rankings of Higher Education Institutions: A Critical Review", *Quality in Higher Education*, 14(3): 187-207.
- Harzing, A-W. K. & van der Wal, R., 2008, "Google scholar as a new source for citation analysis", *Ethics in science and environmental politics*, 8:61-73.
- Hazelkorn, E., 2007, "The impact of league tables and ranking systems on higher education decision making", *Higher Education Management and Policy* 19(2): 87-110.
- Hazelkorn, E., 2008, "Learning to live with league tables and ranking: the experience of institutional leaders", *Higher Education Policy*, 21: 193-215.
- Hedmo, T., 2004, *Rule-making in the transnational space: The development of European accreditation in management education*. Uppsala University, Uppsala.
- Hedmo, T. and Wedlin, L., 2008, "New modes of governance: The re-regulation of European Higher Education and Research" in Mazza, C., Quattrone, P. and Riccaboni, A. *European Universities in Transition: Issues, models and cases*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Henkel, M., 1999, "The modernisation of research evaluation: The case of the UK", *Higher Education* 38: 291-316.

- Henkel, M., 2000, *Academic Identities and Policy Change in higher education*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Himanen, L., Auranen, O., Puuska, H-M. & Nieminen, M., 2009, "Influence of research funding and science policy on university research performance: a comparison on five countries", *Science and Public Policy*, 36(6): 419-430.
- Hood, C. & Peters, G., 2004, "The middle aging of new public management: into the age of paradox?", *Journal of Public Administration and Theory*, 14:267-282.
- HSV, 2008, *Rankning av universitet och högskolor som studentinformation? Högskoleverkets rapport 2008:40 R*.
- Huisman, J. & Currie, J., 2004, "Accountability in Higher education. Bridge over troubled water?" *Higher Education*, 48: 529-551.
- Jimenez-Contreras, E., de Moya Anegón, F., & Lopez-Cózar, E.D., 2003, "The evolution of research activity in Spain: The impact of the National Commission for the Evaluation of Research Activity (CNEAI)", *Research Policy*, 32(1): 123-142.
- Jobbins, D., 2005, "Moving to a global stage: A media view", *Higher Education in Europe*, 30(2): 137-145.
- Keeling, R., 2006, "The Bologna Process and the Lisbon Research Agenda: the European Commission's expanding role in higher education discourse", *European Journal of Education*, 41(2): 203-223.
- Kehm, B. and Stensaker, B. (eds.), 2009, *University rankings, diversity, and the new landscape of higher education*. Rotterdam/Boston/Taipei: Sense Publishers.
- King, R., 2009, *Governing Universities Globally. Organizations, regulation and rankings*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Kirp, D., 2003, *Shakespeare, Einstein and the bottom line. The marketing of Higher Education*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kivinen, O. & Hedman, J., 2008, "World-wide university rankings: a Scandinavian approach", *Scientometrics*, 74(3): 391-408.
- Kneller, R., 2007, "Prospective and retrospective evaluation systems in context: Insights from Japan", in Whitley, R., & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*. Dordrecht: Springer, pp. 51-74.
- Kogan, B. & Hanney, S., 2000, *Reforming higher education*. London: Jessica Kingsley.
- Krücken, G. & Meier, F., 2006, "Turning the University into an organizational actor" in Drori, G., Meyer, J., & Hwang, H., *Globalization and Organization: World society and organizational change*, Oxford: Oxford University Press, pp. 241-257.

- Krücken, G., Kozmütsky, A., & Torka, M., (eds), 2007, *Towards a Multiversity? Universities between global trends and national traditions*. Bielefeld: Transcript Verlag.
- Lamont, M., 2010, *How Professors Think: Inside the Curious World of Academic Judgment*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Lange, S., 2007, "The basic state of research in Germany: conditions of knowledge production pre-evaluation" in Whitley, R., & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*. Dordrecht: Springer, pp. 153-170.
- Laudel, G. & Origgi, G., 2006, "Introduction to a special issue on the assessment of interdisciplinary research", *Research Evaluation*, 15: 2-4.
- Lawrence, P.A., 2008, "Lost in publication: how measurement harms science", *Ethics in science and environmental politics*, 8: 9-11.
- Leišytė, L., 2007, *University Governance and Academic Research*, Enschede: University of Twente, CHEPS.
- Leydesdorff, L. & Meyer, M., 2010, "The decline of university patenting and the end of the Bayh-Dole effect", *Scientometrics*, 83(2): 355-362.
- Locke, W., Verbik, L., Richardson, J. & King, R., 2008, *Counting what is measured or measuring what counts? League tables and their impact on higher education institutions in England*, Bristol: Higher Education Funding Council for England.
- Longden, B. & Yorke, M., 2009, "Institutional rankings, marketing and the needs of intending students" in Kehm, B. and Stensaker, B. (eds.), 2009, *University rankings, diversity, and the new landscape of higher education*. Rotterdam/Boston/Taipei: Sense Publishers, pp. 47-64.
- Lucas, L., 2006, *The Research Game in academic life*. Maidenhead: Open University Press.
- Maassen, P. & Olsen, J.P. (eds.), 2007, *University dynamics and European integration*, Dordrecht: Springer.
- Marginson, S. & Considine, M., 2000, *The Enterprise University: Power, Governance and Reinvention in Australia*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Marginson, S. & Mollis, M., 2002, "The door opens and the tiger leaps: Theories and reflexivities of comparative education for a global millennium", *Comparative Education Review*, 45(4): 581-615.
- Marginson, S. & Rhoades, G., 2002, "Beyond national states, markets and systems of higher education: A glonacal agency heuristic", *Higher Education*, 43:281-309.
- Martens, K., 2007, *New arenas of educational governance: the impact of international organizations and markets on educational policymaking*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Martin, B. & Whitley, R., 2010, "The UK research assessment exercise: A case of regulatory capture?", in Whitley, R., Gläser, J. & Engwall, L. (eds.) *Reconfiguring knowledge production: Changing authority relationships in the sciences and their consequences for intellectual innovation*, Oxford: Oxford University Press, pp. 51-80.
- Martins, L., 2005, "A model of the effects of reputational rankings on organizational change". *Organization Science*, 16(6): 701-720.
- Marton, S., 2005, "Implementing the Triple Helix: The academic response to changing university-industry-government relations" in Gornitzka, Å., Kogan, M. & Amaral, A. (eds.), 2005, *Reform and Change in higher education: Analyzing policy implementation*, Dordrecht: Springer, pp. 325-342.
- McCormick, A., 2008, "The complex interplay between classification and ranking och colleges and universities: should the Berlin principles apply equally to classification", *Higher Education in Europe*, 33(2): 209-218.
- McNay, I., 1997, "The impact of the 1992 Research Assessment Exercise in English Universities", *Higher Education Review*, 29(2): 34-43.
- McNay, I., 1999, "The paradoxes of research assessment and funding" in Little, B. & Henkel, M. (eds.) *Changing relationships between higher education and the state*. London: Jessica Kingsley.
- McNay, I., 2007, "Research assessment: researcher autonomy." In Kayrooz, C., Åkerlind, G., and Tight, M. (eds.) *Autonomy in social science research: the view from United Kingdom and Australian universities*. Oxford: Elsevier, pp. 183-216.
- Melander, F., 2006, *Lokal forskningspolitik. Institutionell dynamik och organisatorisk omvandling vid Lunds universitet 1980-2005*. Lund Political Studies 145. Lunds Universitet.
- Mingers, J. & Lipitakis, E., 2010, "Counting the citations: a comparison of Web of Science and Google Scholar in the field of business and management", *Scientometrics*, 85(2):613-625.
- Modell, S., 2005, "Students as consumers?: An institutional field-level analysis of the construction of performance measurement practices." *Accounting, Auditing and Accountability Journal*, 18(4): 537-63.
- Mollis, M. & Marginson, S., 2002, "The assessment of universities in Argentina and Australia: Between autonomy and heteronomy", *Higher Education*, 43: 311-330.
- Morley, L., 2003, *Quality and Power in Higher Education*. Buckingham: Open University Press

- Morris, N., 2000, "Science Policy in Action: policy and the researcher", *Minerva*, 38 (4):425-451.
- Morris, N., 2002, "The Developing Role of Departments", *Research Policy*, 31(5): 817-833.
- Morse, R., 2008, "The real and perceived influence of the US News ranking", *Higher Education in Europe*, 33(2): 349-356.
- Musselin, C., 2005, "Change and Continuity in higher education governance? Lessons drawn from twenty years of national reforms in European countries", in Bleiklie, I. & Henkel, M. (eds.), *Governing Knowledge: A study of continuity and change in higher education. A festschrift in honour of Maurice Kogan*. Dordrecht: Springer.
- Musselin, C., 2006, "Are universities specific organizations?" in Krücken, G., Kozmütsky, A., & Torka, M., (eds), *Towards a Multiversity? Universities between global trends and national traditions*. Bielefeld: Transcript Verlag, pp. 63-84.
- Musselin, C. & Paradeise, C., 2009, "France from invisible transitions to institutional change" in Paradeise, C., Reale, E., Bleiklie, I., & Ferlie, E. (eds.), 2009, *University Governance. Western European Comparative Perspectives*. Dordrecht: Springer, pp. 21-50.
- Myrdal, J., 2009, *Spelets regler i vetenskapens hantverk*. Stockholm: Natur & Kultur förlag.
- Neave, G., 1988, "On the cultivation of quality, efficiency and enterprise: An overview of recent trends in higher education in western Europe", *European Journal of Education*, 23(1/2): 7-23.
- Neave, G., 1998, "The evaluative state reconsidered", *European Journal of Education*, 33(3): 265-284.
- Neave, G., 2005, "The supermarket university: reform, vision and ambiguity in British Higher education", *Perspectives: Policy and practice in higher education*, 9: 17-22.
- Nederhof, A., 2006, "Bibliometric monitoring of research performance in the social sciences and humanities: A review", *Scientometrics*, 66(1): 81-100.
- Olssen, M. & Peters, M., 2005, "Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: from the free market to knowledge capitalism", *Journal of Educational Policy*, 20(3): 313-345.
- Paradeise, C., Reale, E., Bleiklie, I., & Ferlie, E., 2009, *University Governance: Western European Comparative Perspectives*. Dordrecht: Springer.
- Parker, M. & Jary, D., 1995, "The McUniversity – Organization, management and academic subjectivity", *Organization*, 2: 319-338.
- Power, M., 1997, *The audit society: Rituals of verification*. Oxford: Oxford University Press.

- Proulx, R., 2009, "World university rankings. The need for a new paradigm", in Kehm, B. and Stensaker, B. (eds.), 2009, *University rankings, diversity, and the new landscape of higher education*. Rotterdam/Boston/Taipei: Sense Publishers, pp. 35-46.
- Readings, B., 1996, *The university in ruins*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Rhoades, G. & Sporn, B., 2002, "New models of management and shifting modes and costs of production: Europe and the United States", *Tertiary Education and Management*, 8(1): 3-28.
- Rindova, V. P., Williamson, I. O., Petkova, A. P., and Sever, J. M., 2005, "Being good or being known: an empirical examination of the dimensions, antecedents, and consequences of organizational reputation". *Academy of Management Journal*, 48(6): 1033-1049.
- Rozman, I. & Marhl, M., 2008, "Improving the quality of universities by world-university-ranking: a case study of the university of Maribor", *Higher Education in Europe*, 33(2): 317-329.
- Sadlak, J., Merisotis, J., & Liu, N.C., 2008, "University rankings: seeking prestige, raising visibility and embedding quality – the Editors' views", *Higher Education in Europe*, 33(2): 195-199.
- Sarrico, C. S., Rosa, M. J., Teixeira, P. N., & Cardoso, M. F., 2010, "Assessing quality and evaluating performance in higher education: Worlds apart or Complementary views?", *Minerva*, 48: 35-54.
- Sauder, M., 2006, "Third parties and status position: How the characteristics of status systems matter" *Theory and Society* 35(3): 299-321.
- Sauder, M., 2008, "Interlopers and field change: The entry of the US News into the field of legal education", *Administrative Science Quarterly*, 53(2): 209-234.
- Sauder, M. & Espeland, W., 2006, "Strength in Numbers? A Comparison of Law and Business School Rankings." *Indiana Law Journal* 81:205-227.
- Sauder, M. and Espeland, W. N., 2009, "The discipline of rankings: Tight coupling and Organizational Change". *American Sociological Review*, 74: 63-82.
- Scherrer, C., 2007, "GATS: commodifying education via trade treaties" in Martens, K. (ed.) *New Arenas of Education Governance: the impact of international organizations and markets on educational policymaking*, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Schiene, C. & Schimank, U., 2007, "Research evaluation as organisational development: the work of the academic advisory council in lower Saxony (FRG)" in Whitley, R., & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*. Dordrecht: Springer, pp. 171-190.

- Schilling, P., 2005, *Research as a source of strategic opportunity? Re-thinking research policy developments in the late 20th century*, Umeå: Umeå universitet.
- Schultz, M., Mouritsen, J. and Gabrielsen, G., 2001, "Sticky reputation: Analyzing a ranking system". *Corporate Reputation Review*, 4(1): 24-41.
- Schwarz, S. & Westerheijden, D. (eds.), 2005, *Accreditation and evaluation in the European higher education area*. Dordrecht: Kluwer.
- Shin, J. C., 2010, "Impact of performance-based accountability on institutional performance in the U.S.", *Higher Education*, 60(1): 47-68.
- Shore, C., 2010, "Beyond the multiversity: neoliberalism and the rise of the schizophrenic university", *Social Anthropology*, 18(1): 15-29.
- Shore, C. and Wright, S., 2000, "Coercive accountability: The rise of audit culture in higher education", in M. Strathern (Ed.), *Audit cultures. Anthropological studies in accountability, ethics and the academy*, pp 57-89. London: Routledge.
- Siganos, A., 2008, "Rankings, Governance, and Attractiveness of Higher Education: The new French context", *Higher Education in Europe*, 33(2): 311-316.
- Slaughter, S. & Leslie, L. L., 1997, *Academic Capitalism: politics, policies and the Entrepreneurial university*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Slaughter, S., & Rhoades, G., 2004, *Academic capitalism and the new economy*. Baltimore MD: Johns Hopkins University press.
- Sowter, B., 2008, "The Times Higher Education Supplement and Quacquarelli Symonds World University Rankings: New developments in ranking methodology", *Higher Education in Europe*, 33(2): 345-347.
- Special issue Higher Education 1996
- Special issue Higher Education 2002
- Sporn, B., 2001, "Building adaptive universities: Emerging organizational forms based on experiences of European and US universities", *Tertiary Education and Management*, 7: 121-134.
- Sporn, B., 2003, "Management in higher education: current trends and future perspectives in European colleges and universities", in Begg R. (ed.), *The Dialogue between Higher Education Research and Practice*, Hingham, Ma: Kluwer Academic Publisher, pp. 97-107.
- Starbuck, W., 2005, "How much better are the most prestigious journals? The statistics of academic publication", *Organization Science*, 16: 180-200.
- Stensaker, B. & Harvey, L. *Accountability in Higher Education: Global perspectives on trust and power*, NY, Abingdon UK: Routledge.

- Stolz, I., Hendel, D. & Horn, A., 2010, "Ranking och rankings: benchmarking twenty-five higher education ranking systems in Europe", *Higher Education* 60(5): 507-528.
- Sursock, A., 2010, "Accountability in Western Europe: Shifting Quality Assurance Paradigms", in Stensaker, B. & Harvey, L. *Accountability in Higher Education: Global perspectives on trust and power*, NY, Abingdon UK: Routledge, pp. 111-132.
- Tapper, T. & Salter, B., 2004, "Governance of higher education in Britain: The significance of the research assessment exercises for the funding council model", *Higher Education Quarterly*, 58: 4-30.
- Taylor, M., Perakakis, P., Trachana, V., 2008, "The Siege of Science", *Ethics in science and environmental politics*, 8: 17-40.
- Todd, P. & Ladle, R. J., 2008, "Hidden dangers of a citation culture", *Ethics in science and environmental politics*, 8: 13-16.
- Trow, M., 1996, "Trust, markets and accountability in higher education: a comparative perspective", *Higher Education Policy*, 9: 309-324.
- Unemar-Öst, I., 2009, *Kampen om den högre utbildningens syften och mål. En studie av svensk utbildningspolitik*. Örebro Universitet.
- Usher, A., & Savino, M., 2006, *A World of Difference. A Global Survey of University League Tables*. Toronto, ON: Educational Policy Institute.
- Usher, A., & Savino, M., 2007, "A global survey of university league tables", *Higher Education in Europe*, 32(1): 5-15.
- Van der Meulen, B., 2007, "Interfering governance and emerging centres of control: University research evaluation in the Netherlands", in Whitley, R., & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*. Dordrecht: Springer, pp. 191-204.
- Van Dyke, N., 2005, "Twenty years of university report cards", *Higher Education in Europe*, 30(2): 103-125.
- Van Raan, A. F. J., 2005, "Fatal attraction: Conceptual and methodological problems in the ranking of universities by bibliometric methods", *Scientometrics*, 62(1): 133-143.
- Van Vught, F., & Westerheijden, D., 2010, "Multidimensional ranking: A new transparency tool for higher education and research", *Higher Education Management and Policy*, 22(3): 1-26.
- Wangenge-Ouma, G. & Langa, P.V., 2010, "Accountability in Africa: A disciplinary power in African Higher Education Systems", in Stensaker, B. & Harvey, L. *Accountability in Higher Education: Global perspectives on trust and power*, NY, Abingdon UK: Routledge, pp. 49-72.

- Wedlin, L., 2004, "Competing for employability. The Media Ranking of Graduate Business Education", in Garsten, C. & Jacobsson, K., (eds.), *Learning to be Employable. New Agendas on Work, Responsibility and Learning in a Globalising World*. Basingstoke: Palgrave.
- Wedlin, L., 2006, *Ranking Business Schools*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Wedlin, L., 2007, "The role of rankings in codifying a business school template: Classifications, diffusion and mediated isomorphism in organizational fields". *European Management Review* 4(1): 24-39.
- Wedlin, L., 2008, "University Marketization: the process and its limits" in Engwall, L. & Weaire, D. (eds.), *The University in the Market*. London: Portland Press.
- Wedlin, L., 2011, "Going Global: Rankings as rhetorical devices to construct an international field of management education", *Management Learning*, 42(2): 199-218.
- Wedlin, L., Sahlin, K., & Hedmo, T., 2009, "The Ranking Explosion and the Formation of a Global Governing Field of Universities" in Wedlin, L. & Sahlin, K. (eds.), *Exploring the worlds of Mercury and Minerva. Essays for Lars Engwall*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, pp. 315-331.
- Wedlin, L., kommande, "Crafting Competition: international rankings and the creation of a global market for business schools". *Education Inquiry*.
- Weingart, P., 1998, "Science and the Media." *Research Policy* 27(8): 869-879.
- Weingart, P., 2005, "Impact of bibliometrics upon the science system: inadvertent consequences?" *Scientometrics*, 62: 67-85.
- Weingart, P. & Maasen, S., 2007, "Elite through rankings – the emergence of the Enterprising university", in Whitley, R. & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*, Dordrecht, NL: Springer, pp. 75-99.
- Whitley, R., 2007, "Changing governance of the public sciences: The consequences of establishing research evaluation systems for knowledge production in different countries and scientific fields" in Whitley, R. & Gläser, J. (eds.) *The changing governance of the sciences*, Dordrecht, NL: Springer, pp. 3-29.
- Whitley, R., 2008, in Engwall, L. & Weaire, D. (eds.), *The University in the Market*. London: Portland Press.
- Wright, S. & Ørberg, W., 2008, "Autonomy and control: Danish university reform in the context of modern governance", *Learning and Teaching: International Journal of Higher Education in the Social Sciences (LATISS)* 1(1): 27-57.

Yokoyama, K., 2006, "The effect of the research assessment exercise on organizational culture in English Universities: collegiality vs. managerialism", *Tertiary Education and Management*, 12:311-322.

Zemsky, R., 2010, "Accountability in the United States: Sorting through and American muddle", in Stensaker, B. & Harvey, L. *Accountability in Higher Education: Global perspectives on trust and power*, NY, Abingdon UK: Routledge, pp. 157-176.